

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

**МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА
РОБОТА**

на тему «Бідність як внутрішній фактор загрози соціальній безпеці»

Виконав: студент групи СЗ-23-1зм
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
Божко Анна Сергіївна

Керівник д.е.н., професор, професор кафедри
соціального забезпечення та податкової
політики Баранник Лілія Борисівна

Рецензент _____

(місце роботи)

_____ (посада)

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 20__ р.

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Божко Анни Сергіївни

1. Тема роботи «Бідність як внутрішній фактор загрози соціальній безпеці»
Керівник роботи Баранник Л.Б., д.е.н., професор, професор кафедри соціального
забезпечення та податкової політики

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом УМСФ від “03” вересня 2024 р. № 664 кс

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативно-правові акти з питань
подолання бідності населення в Україні, Укази Президента України, Постанови
Кабінету Міністрів України, праці вітчизняних і зарубіжних науковців,
статистичні дані Державної служби статистики України, міністерств і відомств.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно
розробити)

1. Діалектика взаємозв'язку бідності та соціальної безпеки.

2. Аналітичне оцінювання проблеми бідності як внутрішнього фактора загрози
соціальній безпеці.

3. Перспективні напрямки боротьби з бідністю в контексті оптимізації стану
соціальної безпеки

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
9 таблиць, 10 рисунків, 11 сторінок додатків.

6. Дата видачі завдання “ _____ ” _____ 20__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Червень 2024 р.	
2.	Пошук та опрацювання літературних джерел за темою дослідження	Липень 2024 р.	
3.	Написання вступу кваліфікаційної роботи	Серпень 2024 р.	
4.	Написання першого розділу	Вересень 2024 р.	
5.	Написання другого розділу	Жовтень 2024 р.	
6.	Написання третього розділу	Листопад 2024 р.	
7.	Написання висновків	Грудень 2024 р.	
8.	Оформлення роботи і передача на перевірку науковому керівнику	За розкладом	
9.	Захист кваліфікаційної роботи згідно з графіком	За розкладом	

Студент _____
(підпис)

Божко А.С.
(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(підпис)

Баранник Л.Б.
(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

АНОТАЦІЯ

Божко А.С. Бідність як внутрішній фактор загрози соціальній безпеці. Магістерська кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Магістерська кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на сторінках, містить 13 таблиць, 7 рисунків, 11 сторінок додатків. Список використаних джерел містить 98 найменувань.

Зміст анотації:

Дослідження присвячене з'ясуванню теоретичних засад бідності як внутрішньому фактору загрози соціальній безпеці.

Проведено аналіз та узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття бідність, соціальна безпека. Здійснене аналітичне оцінювання індикаторів бідності через індикатори ООН та Методику комплексної оцінки бідності. Визначено як змінився стан бідності населення через повномасштабне вторгнення та коло проблем, які погіршують добробут населення.

На підставі вивчення законодавчих документів та наукових розробок дослідження механізмів подолання бідності дійшли висновків щодо перспективних напрямів оптимізації стану соціальної безпеки в контексті подолання бідності. Конкретні заходи та пропозиції, що рекомендовані в дипломній роботі, можуть бути корисними у подальшому дослідженні проблеми.

Ключові слова: соціальна безпека, бідність, малозабезпеченість, соціальний захист, соціальне забезпечення, прожитковий мінімум, державні соціальні гарантії, зайнятість, безробіття.

Список публікацій здобувача:

1. Метлицька В.О., Божко А.С., Корягіна Т.В.. Трудова міграція української молоді. *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін* : зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Полтава, 22 жовтня 2020р.). / за ред. Пилипенко К.А. Полтава : ПДАА, 2020. 785 с. (С 212-214).

2. Божко А.С. (наук. кер. Дулік Т. О.) Економічні, фінансові та соціальні аспекти подолання бідності в Україні. *Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України*: зб. матер. Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Київ, 11-12 листопада 2020 р.). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2020.

3. Бондаревська К. В., Метлицька В. О., Божко А. С. Рівень життя населення та напрями його підвищення в умовах пандемії COVID-19. *Бізнес Інформ*. 2021. №10. С. 221–226.

4. Баранник Л. Б., Метлицька В. О., Божко А. С. Фінансові та соціальні

наслідки впливу пандемії COVID-19 на світове господарство// Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. VoScience Publisher. Chicago, USA. 2021. Pp. 21-27.

5. Божко А. С. (наук. кер. Дулік Т. О.) Система соціальних стандартів та гарантій як критерій соціальної відповідальності держави. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунаціях та міжнародних відносинах* : матеріали III Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Дніпро, 20 квіт. 2023 р. Дніпро, 2023.

ABSTRACT

Bozhko A.S. Poverty as an internal factor of threat to social security. Master's qualification work for obtaining the degree of higher education "Master" in specialty 232 "Social security". University of Customs and Finance, Dnipro, 2024.

The master's thesis consists of an introduction, 3 sections, and conclusions. The work is laid out on _____ pages, contains 13 tables, 7 figures, 11 pages of appendices. The list of used sources contains 98 items.

Abstract content:

The study is dedicated to clarifying the theoretical foundations of poverty as an internal factor of threat to social security.

The analysis and generalization of theoretical approaches to defining the concepts of poverty and social security have been carried out. Analytical assessment of poverty indicators was carried out using UN indicators and the Comprehensive Poverty Assessment Methodology. It is determined how the state of poverty of the population has changed due to a full-scale invasion and a range of problems that worsen the well-being of the population.

On the basis of the study of legislative documents and scientific developments in the study of poverty alleviation mechanisms, conclusions were reached regarding promising directions for optimizing the state of social security in the context of poverty alleviation. Specific measures and proposals recommended in the thesis can be useful in further research of the problem.

Key words: social security, poverty, poverty, social protection, social security, living wage, state social guarantees, employment, unemployment.

List of publications of the acquirer:

1. Labor migration of Ukrainian youth / V.O. Metlytska, A. S. Bozhko, T.V.

Koryagina // Accounting, control and analysis in conditions of institutional changes: coll. the mother All-Ukrainian scientific and practical conference (with international participation) (Poltava, October 22, 2020). / edited by Pylypenko K.A. Poltava: PDAA, 2020. - 785 p. - C 212-214.

2. Bozhko A.S. (scientific manager. Dulik T. O.) Economic, financial and social aspects of overcoming poverty in Ukraine. Financial policy in the system of social and economic development of Ukraine: collection. the mother All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 11-12, 2020). Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, 2020.

3. Bondarevska K. V., Metlytska V. O., Bozhko A. S. The standard of living of the population and directions for its improvement in the conditions of the COVID-19 pandemic. Business Inform. 2021. No. 10. C. 221–226.

4. Barannyk L. B., Metlytska V. O., Bozhko A. S. Financial and social consequences of the impact of the COVID-19 pandemic on the world economy// Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2021. pp. 21-27.

5. Bozhko A. S., Dulik T. O. System of social standards and guarantees as a criterion of social responsibility of the state. Innovative solutions in the economy, business, social communities and international relations: materials of the III International. scientific and practical internet conference, Dnipro, April 20 2023. Dnipro, 2023.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ БІДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

- 1.1 Бідність як феномен впливу на стан соціальної безпеки
- 1.2 Наукові способи оцінки бідності як фактору загрози соціальній безпеці

РОЗДІЛ 2 АНАЛІТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ ЯК ВНУТРІШНЬОГО ФАКТОРА ЗАГРОЗИ СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

- 2.1 Аналітична оцінка стану бідності українського населення до лютого 2022 року.
- 2.2 Оцінка сучасного стану бідності населення.

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ БОРотьБИ З БІДНІСТЮ В КОНТЕКСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

- 3.1 Імплементация світового досвіду боротьби з бідністю як внутрішнього фактору загрози соціальній безпеці
- 3.2 Економічна програма відродження України як шлях подолання бідності та посилення соціальної безпеки

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Бідність як феномен людського буття та стан соціальної безпеки знаходяться в тісному зв'язку. Життя неодноразово доказувало, що бідність населення є вагомим причиною розгортання соціальних протестів, революцій, війн, які не завжди сприяли економічному піднесенню держави та стабільному життю людей. Не може бути багатою держава, якщо бідними є її громадяни.

Різні аспекти формування й реалізації ефективної державної політики щодо подолання бідності та соціальної підтримки незахищених верств населення відображені в працях класиків економічної теорії А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Маршала, Дж. Кейнса, А. Пігу, М. Лоренца, Т. Веблена, Ф. Гайєка, М. Фрідмана, Дж. Бьюкенена, А. Мюллер-Армака, В. Ойкена, П. Спікера, Р. Тітмуса, Б. С. Раунтрі, Ч. Бута та ін.

Поняття «бідність» та шляхи її подолання досліджуються у працях вітчизняних учених Н. Абакумової, Л. Баранник, Н. Борецької, В. Гейця, В. Гетьмана, О. Гупала, К. Дідківської, О. Длугопольського, Ю. Килимника, Е. Лібанової, О. Макарової, І. Рудкевич, І. Сироти, А. Сіленко, А. Халецької, Н. Черенько, П. Шевчука та багатьох інших.

Проте бідність досі залишається в реаліях українського сьогодення. За даними Інституту демографії НАН України, на кінець 2019 року рівень відносної бідності в Україні становив 38,5%, тобто понад 15,5 млн українців вважалися бідними [29]. У часи до повномасштабного вторгнення різко зросла так звана «економічна бідність» сімей з дітьми, в яких працюючі батьки не можуть забезпечити собі й дітям соціально прийнятний рівень життя. Низькооплачувана зайнятість означає незначні відрахування до соціальних фондів, скромне споживання, недоїдання, економію на здоров'ї, на вихованні дітей, а фактично – неповноцінне життя. Великою була частка населення, рівень доходів якого був нижче встановленого прожиткового мінімуму. Це стало суттєвою підставою для соціального невдоволення, прояву недовіри до влади, а отже зростання соціальної небезпеки в країні. Така ситуація сприяла від'їзду молоді, кваліфікованої робочої

сили та високо освітніх кадрів за кордон у пошуках гідної роботи. Отже, однією з найважливіших проблем є забезпечення гідного життя громадян з урахуванням вирішення їх проблем.

Метою дослідження в роботі є з'ясування діалектики зв'язку між поняттями «бідність» та «соціальна безпека» в Україні.

Об'єктом дослідження є бідність як соціально-економічний феномен людства.

Предметом дослідження є теоретичні засади, організаційно-правові та фінансові механізми державної політики, спрямованої на подолання бідності.

Для досягнення мети в роботі поставлені та вирішуються такі завдання:

- з'ясувати сутність, причини та основні риси поняття «бідність»;
- показати діалектичний зв'язок між бідністю та станом соціальної безпеки;
- розглянути наукові підходи до виміру межі бідності в міжнародній та вітчизняній практиці;
- дослідити досвід зарубіжних країн щодо подолання бідності;
- зробити аналітичну оцінку сучасного стану бідності населення України;
- окреслити перспективні напрямки боротьби з бідністю в контексті покращення добробуту населення та посилення соціальної безпеки в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: наукової абстракції, теоретичного узагальнення, порівняння та аналогії – для уточнення та систематизації понятійно - категоріального апарату, формулювання наукових положень; системний і структурно-функціональний аналіз – для з'ясування питань щодо ефективності державної політики, спрямованої на подолання бідності та зміцнення соціальної безпеки в Україні.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань подолання бідності населення в Україні, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, праці вітчизняних і зарубіжних науковців, статистичні дані Державної служби статистики України, міністерств і відомств.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у виявленні проблеми

практичного застосування інструментів державної соціальної політики в контексті подолання бідності населення, обґрунтування перспективних напрямів покращення стану соціальної задля покращення життєвого рівня громадян та гарантування гідного життя.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в подальшому застосуванні сформульованих висновків та пропозицій щодо перспективних напрямів оптимізації стану бідності населення.

Список публікацій здобувача:

1. Метлицька В.О., Божко А.С., Корягіна Т.В.. Трудова міграція української молоді. Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін : зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Полтава, 22 жовтня 2020р.). / за ред. Пилипенко К.А. Полтава : ПДАА, 2020. 785 с. (С 212-214).

2. Божко А.С. (наук. кер. Дулік Т. О.) Економічні, фінансові та соціальні аспекти подолання бідності в Україні. Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України: зб. матер. Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Київ, 11-12 листопада 2020 р.). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2020.

3. Бондаревська К. В., Метлицька В. О., Божко А. С. Рівень життя населення та напрями його підвищення в умовах пандемії COVID-19. Бізнес Інформ. 2021. №10. С. 221–226.

4. Баранник Л. Б., Метлицька В. О., Божко А. С. Фінансові та соціальні наслідки впливу пандемії COVID-19 на світове господарство// Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. VoScience Publisher. Chicago, USA. 2021. Pp. 21-27.

5. Божко А. С. (наук. кер. Дулік Т. О.) Система соціальних стандартів та гарантій як критерій соціальної відповідальності держави. Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунаціях та міжнародних відносинах : матеріали III Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Дніпро, 20 квіт. 2023 р. Дніпро, 2023.

Структура та обсяг роботи. Магістерська кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на _____ сторінках, містить 13 таблиць, 7 рисунків, 11 сторінок додатків. Список використаних джерел містить 98 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ БІДНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Бідність як феномен впливу на стан соціальної безпеки

Сьогодні в Україні характеризується стрімкими негативними соціальними зрушеннями в звичному укладі життя. До початку воєнної агресії росії проти України в 2014 році соціальні негаразди були пов'язані головним чином з труднощами становлення нового способу життя в умовах ринкового господарювання. Війна призвела до колосальних людських і матеріальних втрат, відповідно, до нестабільності у внутрішньому економічному, соціальному й політичному житті суспільства. Звичайно, така ситуація поглибила рівень бідності українського населення та становить значну загрозу соціальній безпеці.

Однією з найважливіших проблем є забезпечення гідного життя громадян з урахуванням вирішення проблем розміру державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, збільшення рівня безробіття, розвитку людського капіталу. Враховуючи постійні глобалізаційні зміни вагома частина уваги приділяється соціальній функції держави та забезпеченню соціальних прав громадян на достатній життєвий рівень.

В основному законі нашої країни, зокрема в статті 1, Україна визначена як «незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Крім того, статтею 3 Конституції окреслено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [1]. Беручи це до уваги, можна стверджувати, що обов'язком держави є забезпечення зростання добробуту громадян і соціальна безпека, яка є фундаментом стабільного розвитку суспільства.

Для подальшого дослідження обраної теми розглянемо теоретичні засади наукових понять «соціальна безпека» та «бідність». Наукові тлумачення поняття «соціальна безпека» представлені в табл. 1.1.

Трактування поняття «соціальна безпека»

Автор	Трактування
Буняк Н.М.	Стан гарантованої захищеності людини від внутрішніх та зовнішніх загроз, що порушують її життєво важливі інтереси, права й свободи, за якого відбувається підтримання нормальної життєдіяльності, поліпшення матеріального добробуту, а також створення умов для її розвитку й самореалізації.
Суріков О.О.	Стан суспільства, при якому забезпечується мінімальний рівень соціальних умов та соціальних благ, які визначають якість життя людини і суспільства в цілому.
Сиченко О.О.	Це стан і рівень захищеності соціальних інтересів людини і суспільства, а також результативність і ефективність заходів соціальної політики.

Джерело: розроблено автором за даними [2-4]

Аналізуючи представлені дефініції, зазначимо, що науковці розглядають площину впливу соціальної безпеки на життя соціуму за допомогою різних підходів. У цій сфері наукового знання домінує антропоцентричний підхід, згідно з яким провідні вчені-економісти А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Дж. Гелбрейт пов'язували стан безпечного, стабільного розвитку з розвитком людських ресурсів. Сучасний дослідник Сиченко О. використовує антропоцентричний підхід, за якого інтереси конкретного індивіда є домінуючими. Буняк Н. каже про важливість системного підходу для побудови та забезпечення процвітаючого суспільства. Друге визначення зосереджене на функціональному підході в сфері економічних складників забезпечення соціального захисту. Різноманітність підходів дає змогу зрозуміти, наскільки багатогранною й важливою є соціальна безпека. Ключовими моментами, які об'єднують визначення, є діяльність соціальних інституцій задля захищення інтересів суспільства та окремих вразливих груп від різноманітних соціальних ризиків та забезпечення гідного рівня життя.

Соціолог Жульєн Деймон у доповіді для Міжнародної асоціації соціального забезпечення (ISSA) виокремив, що наразі існує тенденція використання інструментів соціальної безпеки не як засобу протистояння кризам, а як інвестиції в соціальне зростання та благополуччя. Крім того, дослідник зауважував про

позитивний наслідок розвитку соціального забезпечення, в контексті соціальної безпеки, на розширення можливості боротьби з крайньою бідністю [5, с. 5].

Люсінда Платт, професор соціальної політики та соціології кафедри соціальної політики Лондонської школи економіки та політичних наук, зазначає, що завдання соціальної політики в ролі національних урядів, громадянського суспільства, ринку та міжнародних асоціацій реагувати на глобальні виклики соціальних, демографічних, економічних змін та бідності [6].

Отже, соціальна безпека є одним з ключових важелів державної політики, оскільки має прямий вплив на добробут населення, стабільність суспільства та розвиток країни. Схема соціальної безпеки з факторами впливу на різних рівнях зображена на рис. 1.1.

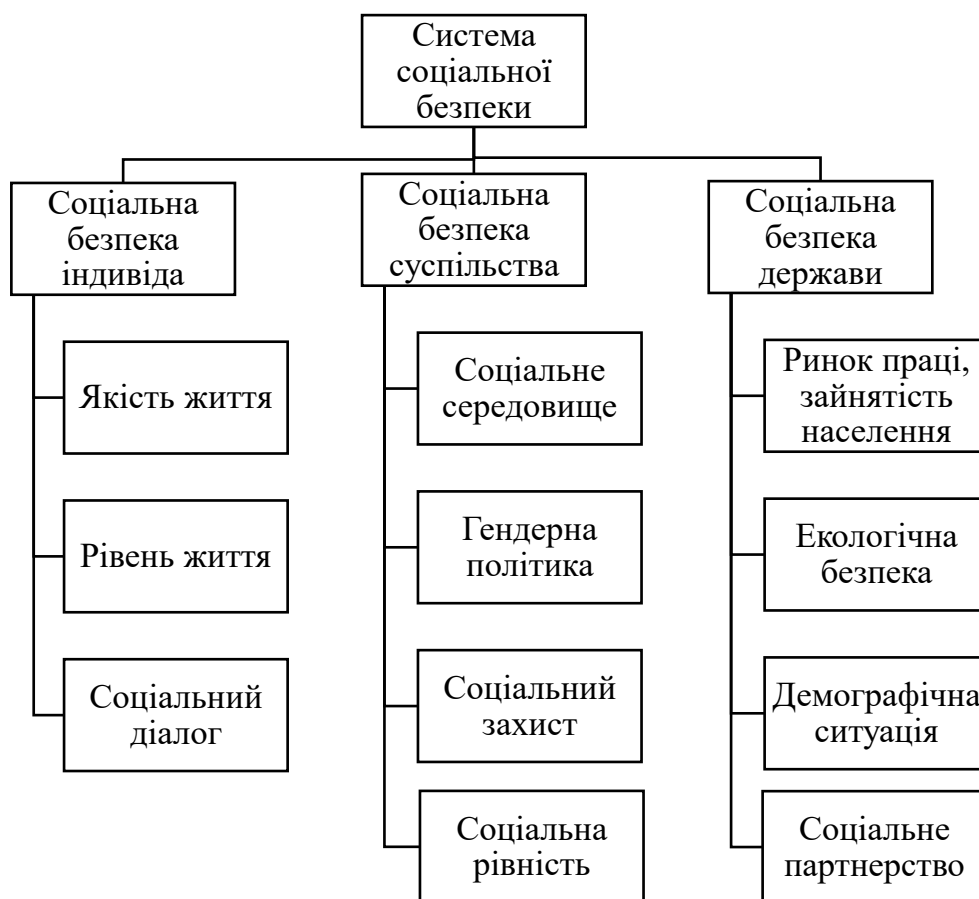

Рис. 1.1 Система соціальної безпеки

Джерело: розроблено автором за даними [4, с. 36]

Отже, бачимо, що соціальна безпека є цілісною та взаємопов'язаною системою щодо забезпечення інтересів кожного індивіда та держави в цілому. А

система соціальних інтересів реалізується гарантуванням соціальної безпеки на всіх рівнях. Відповідно така багатофакторна система є вразливою до дестабілізуючих зовнішніх і внутрішніх чинників, які в свою чергу викликають нестабільність та роблять заходи соціальної політики не керованими й не цілісними.

Тому задля розробки стратегій покращення стану соціальної безпеки важливо звертати увагу на внутрішні та зовнішні зрушення. Саме аналіз та оцінка стану детермінант дозволить сформувати ефективну соціальну політику щодо подолання та мінімізації викликів, які порушують стабільність. Сталий розвиток має зв'язок з вирішенням викликів і загроз, які викликають диференціацію доходів, зниження життєвого рівня та інші проблеми соціального характеру.

Виокремлюють такі внутрішні загрози соціальній безпеці [7, с. 20-21]:

- посилення соціальних ризиків і викликів, пов'язаних з війною;
- низький рівень економічного розвитку країни;
- поширення бідності;
- зростання рівня безробіття населення, особливо серед молоді;
- неефективність системи урядових інституцій та соціальної політики;
- зростання соціальної нерівності в суспільстві;
- поглиблення моральної та духовної деградації суспільства;
- нереалізованість стратегій держави щодо соціальної орієнтації економіки;
- зростання соціального та майнового розшарування населення;
- депопуляція та старіння населення;
- міграція населення;

Зовнішніми загрозами соціальній безпеці можуть бути [7, с.21]:

- посягання на територіальну цілісність країни;
- втручання іноземних держав у внутрішні справи України;
- запозичення іноземного досвіду без адаптації до особливостей національної економіки;

- вплив світових криз на економічну ситуацію в Україні;
- поширення міжнародної економічної та кримінальної злочинності, тероризму.

Постійний моніторинг загроз стабільності соціальної безпеки дозволить оцінити ризики та захистити особисті, суспільні та державні інтереси у соціально-економічній, політичній сферах життя суспільства. Стратегічне планування вирішення детермінант в контексті соціальної безпеки є важливим кроком у зміцненні громадянської свідомості.

Бідність виступає як внутрішній фактор загрози соціальній безпеці. Адже вона породжує чимало проблем та рушить підвалини соціальної рівності, обмежуючи можливості не лише конкретної людини, а й всієї країни.

Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році була прийнята Резолюція «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року». Преамбула проголошує: «...викорінення бідності в усіх її формах та вимірах, включно з крайньою бідністю, є найважливішим глобальним завданням та однією із невід’ємних потреб сталого розвитку» [8, с.1]. Документ затверджує широкий інтерес світової громадськості до подолання бідності, визначивши її пріоритетною ціллю номер один. Пункт 24 зобов’язує вирішити проблеми бідності за допомогою системи соціального захисту, яка в свою чергу має забезпечити базовий рівень життя. Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 одним з пунктів забезпечення сталого розвитку та поліпшення рівня життя стало подолання бідності та скорочення нерівності [8-9].

Проаналізуємо теоретико-методологічні засади поняття «бідність», основні причини й наслідки цього явища для економіки країни та її вплив на стан соціальної безпеки.

Бідність є однією з найстаріших проблем людського суспільства, тому науковці аналізують дану проблему з різноманітних підходів і поглядів, адже це поняття включає як економічні, так і соціальні аспекти життя людини.

Англійський соціолог і філософ Г. Спенсер у своїх працях вважав, що бідність є цілком логічною і закономірною. Нерівність і бідність супроводжують розвиток суспільства. Він вважав, що бідність неможливо ліквідувати, як і розвиток суспільства, тому неможливо встановити критерії бідності через мінливість [10, с.70]. Тобто вчений визначав бідність як природний стан соціального порядку. Проте сьогодні цілком можливо забезпечити соціальну захищеність індивіда та боротьбу за соціальну рівність.

Згодом почали формуватися теорії відносної бідності, які підтримували П. Таунсенд, Т. Маршал, А. Сен. Сутність цієї концепції полягає у відношенні до категорії бідних людей не лише тих, хто не може задовольнити матеріальні потреби, а й через порівняння їх з рівнем життя більшості населення у певному суспільстві [10, с. 81]. Тобто, повноцінне життя індивіда можливе не лише через матеріальні аспекти, а й через соціальні, культурні, політичні. Кожна людина має право на певний мінімальний рівень добробуту, який забезпечує їй гідне життя в суспільстві. Відсутність цих прав призводить до соціальної виключеності та бідності.

Різноманітні підходи до вивчення бідності аналізуються в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Підходи до трактування бідності

Підхід	Визначення	Представники
Абсолютна концепція	Бідність асоціюється з мінімумом доходів, необхідних для підтримання фізіологічних потреб.	Адам Сміт, Карл Маркс
Концепція багатовимірної бідності	Бідність – це проблема, яка можливо виявити за оцінкою кількох показниками: доходи, освіта, здоров'я, житло тощо.	Використовується в Індексі багатовимірної бідності ООН
Концепція відносної бідності	Порівняння рівня життя індивіда з середнім рівнем у суспільстві. Використання даних розподілу доходів (витрат) з урахуванням середніх норм, стандартів.	П. Таунсенд, Т. Маршал, Л. Рейнвотер
Гуманістична концепція	Бідність, як позбавлення можливостей розвитку людини через відсутність задоволення життєво важливих базисних потреб: в якісних медичних послугах, у достатньому та збалансованому харчуванні, в можливості жити у нормальному соціально-економічному середовищі (особиста безпека, житло, транспорт, засоби зв'язку,	М. Вебер

	інформації тощо), освіти, професійній підготовці, дозвіллі.	
Суб'єктивна бідність	Оцінка бідності на основі самооцінки людей щодо свого матеріального становища та задоволеності життям.	А. Маслоу, Д. Канеман

Джерело: розроблено автором за даними [10-11]

Не можна казати, що якась з теорій є більш досконалою, адже концепції з можна застосовувати для вивчення проблем бідності в різних країнах і регіонах. Більш ефективно комбінувати підхід для розуміння повної картини рівня бідності. Л. Баранник та В. Даценко вважають бідність головною причиною соціальної небезпеки. Н. Коваленко та І. Приходько поділяють причини виникнення бідності на економічні, соціально-медичні, демографічні, соціально-економічні, освітньо-кваліфікаційні та політичні [12-13].

Ключові завдання і зобов'язання держави щодо забезпечення рівності в суспільстві, боротьби з прогресуючою бідністю і нерівністю в доходах напряду взаємопов'язані з гарантуванням соціальних прав. Так гідні умови життя та забезпечення розвитку є важливим елементом прав людини.

З метою розуміння механізму захисту від викликів бідності важливо мати уявлення про соціальні права, зокрема у міжнародному праві. Існує низка міжнародних законодавчо-правових актів у сфері політичних, соціальних і громадянських прав, які стосується важливості підтримання якості життя:

- Загальна декларація прав людини (1948). Основоположний документ, який має на меті закріплення прав і свобод людини і громадянина, виражає становище людини у правовому просторі в суспільстві та державі. Проголошує право на працю, соціальне забезпечення [14];

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966). Документ, який визначає комплекс прав людей, механізм реалізації. Соціального забезпечення стосуються право на справедливі умові праці (ст.7), право на соціальне страхування (ст.9), право на достатній життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло і постійне поліпшення умов життя (ст.11) [15];

- Європейська соціальна хартія (переглянута) (1996). У частині 1 визначає основний перелік соціальних прав працівникам, працюючим жінкам,

малозабезпеченим, людям з інвалідністю, сім'ям та дітям, людям похилого віку. Хартія містить широке коло прав кожної людини на захист від бідності та соціального відчуження [16];

- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.). У статті 11 зауважує про право на соціальне забезпечення під безробітті, хворобі, пенсії, хворобі, інвалідності, втраті працездатності [17].

Документи встановлюють загально визнані стандарти в галузі прав людини та створюють правову основу для боротьби з бідністю. Україна ратифікувала кожний з цих документів і зобов'язалась закріпити їх у національному законодавстві та має гарантувати достойний рівень життя та соціальну справедливість шляхом ефективного використання інструментів соціального забезпечення. Тобто, держава зобов'язалась створити мінімальні правові форми забезпечення - соціальні стандарти задля задоволення матеріальних та духовних потреб людини.

Отже, забезпечення соціальної безпеки та подолання загроз є пріоритетом, який має на меті об'єднати зусилля громадянського суспільства, держави та світової громадськості. Неможливо реалізувати ефективну соціальну політику, гарантувати суспільні блага ігноруючи внутрішні та зовнішні загрози соціальній безпеці країни. Комплексною проблемою, яка впливає на стан соціальної безпеки є бідність. Ця проблема є одним з найсерйознішим викликом, тому виникає потреба пошуку способів її оцінки та подальшої мінімізації.

1.2 Наукові способи оцінки бідності як фактору загрози соціальній безпеці

Феномен бідності можна розглядати в країні у цілому, на рівні окремих професійних груп, соціальних прошарків, а також на рівні окремих людей. Для міжнародних порівнянь рівня розвитку країн чи рівня їхньої бідності використовують певні методики, критерії або індикатори бідності.

Кожна країна визначає рівень бідності «по-своєму», отже, по-різному. У вітчизняному законодавстві бідність трактується як «...неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу» [18]. У 2016 р. була ухвалена Стратегія подолання бідності. Цей документ окреслив широке коло проблем сучасності, зокрема погіршення стану ринку праці, оплати праці, зниження підприємницької діяльності, незадекларовану працю, проблеми пенсійного забезпечення, інфраструктурні проблеми у селах та інші [19]. Вважається, що проблема бідності стала офіційною саме після затвердження даної Стратегії.

В Україні розроблена «Методика комплексної оцінки бідності». Вона передбачає розрахунок показників, які характеризують становище бідного населення, а також визначення трьох груп критеріїв оцінки бідності: перша група - основні монетарні критерії бідності; друга група - інші монетарні критерії бідності; третя група - немонетарний критерій бідності (табл. 1.3) [20].

Критерії оцінки бідності

Група критеріїв	Опис	Показники вимірювання
Перша група - основні монетарні критерії бідності	Відносний критерій за витратами: сукупні еквівалентні витрати нижче 75% медіанного рівня середньодушових витрат. Абсолютний критерій за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму: сукупні витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму. Абсолютний критерій за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму: загальні еквівалентні доходи нижче фактичного в середньому на одну особу.	1. Сукупний дефіцит доходу бідного населення 2. Середній дефіцит доходу бідного населення 3. Глибина бідності.
Друга група - інші монетарні критерії бідності	Критерій ООН: еквівалентні витрати особи нижче межі бідності (5,05 долара США для країн Центральної та Східної Європи, коригується Світовим банком). Відносний критерій за шкалою еквівалентності ЄС: середньодушові доходи нижче 60% медіанного рівня доходів за шкалою еквівалентності ЄС.	-
Третя група - немонетарний критерій бідності	Критерій за ознаками депривації: домогосподарство має чотири з дев'яти ознак депривації.	Методологія Європейського союзу

Джерело: [20]

Охарактеризуємо їх. До першої групи, входять сукупні еквівалентні витрати особи нижче 75% медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат (далі - відносний критерій за витратами); сукупні еквівалентні витрати особи нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму в середньому на одну особу (далі - абсолютний критерій за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму); загальні еквівалентні доходи особи нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму в середньому на одну особу (далі - абсолютний критерій за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму); загальні еквівалентні доходи особи нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму в розрахунку на місяць у середньому на одну особу (далі - абсолютний критерій за доходами нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму) [20]. Для основних монетарних критеріїв бідності розраховуються такі показники, як сукупний дефіцит доходу бідного населення; середній дефіцит доходу бідного населення та глибина бідності.

До інших монетарних критеріїв бідності відносять еквівалентні витрати особи нижче межі бідності, визначеної ООН для країн Центральної та Східної Європи як гривневий еквівалент 5,05 долара США відповідно до паритету купівельної спроможності, розрахований Світовим банком (межа, визначена на рівні 5,05 долара США, коригується Світовим банком раз на 10 років відповідно до інфляції долара США) (далі - критерій ООН); а також середньодушові еквівалентні доходи особи нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів за шкалою еквівалентності Європейського Союзу (далі - відносний критерій за шкалою еквівалентності ЄС) [20].

Немонетарний критерій бідності включає наявність у домогосподарства через нестачу коштів чотирьох з дев'яти ознак депривації (далі - критерій за ознаками депривації) [20].

Науковець З. Матейчек трактує поняття депривації так: «Психічний стан суб'єкту, який не має змоги задовольняти деякі свої основні життєві потреби достатньою мірою впродовж тривалого часу» [21, с.227].

ООН складає список найбідніших країн світу. Він має назву «Найменш розвинені країни світу» та поширюється в доповіді щодо найменш розвинуті Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД). До списку входить близько 50 країн. Більшість із них розташовані в Африці, приблизно п'ята частина знаходиться в Азії. Ці держави відрізняє дуже низький рівень життя, слабка економіка та мізерні людські ресурси. Перелік складається не заради статистики, а для того, щоб розвинені держави могли надавати допомогу найбіднішим країнам. Держави цього списку отримують деякі преференції та пільги у міжнародній торгівлі, фінансову підтримку, а також технічну допомогу за програмами ООН [22].

Зазначимо, що крім цієї Методики, у вітчизняному законодавстві існує набір державних гарантій людині на достатній життєвий рівень для неї та її сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Стаття 46 Конституції України визначає, що «...пенсії, інші види соціальні виплати та допомоги є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму» [1].

Дослідження державних соціальних гарантій та державних соціальних стандартних дозволяє чіткіше зрозуміти розрахунок таких показників як межа монетарної бідності за витратами та доходами нижче прожиткового мінімуму та глибини бідності.

Стаття 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначає державні соціальні стандарти як «встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій» [24].

Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, на який покладено завдання держави підтримувати та гарантувати достатній рівень якості життя в суспільстві. У Законі України «Про прожитковий мінімум» говориться, що прожитковий мінімум – це «вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його

здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості» [25]. Застосування прожиткового мінімуму як показника оцінки якості життя важливо для подальшого визначення державних соціальних гарантій і стандартів. Його розрахунок здійснюється за нормативним методом і полягає у встановленні вартісної величини прожиткового мінімуму через мінімальний споживчий кошик.

В ідеальному баченні соціальний стандарт має забезпечити добробут кожному громадянину завдяки гарантуванню високої якості життя й доступу до благ і послуг. З допомогою прожиткового мінімуму визначаються деякі соціальні виплати, зокрема, мінімальна заробітна плата; мінімальна пенсія за віком; розмір державної соціальної допомоги, неоподатковуваний мінімум доходів громадян; виплати за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням тощо.

Прожитковий мінімум визначається окремо для чотирьох соціально-демографічних груп (рис. 1.2) [25].

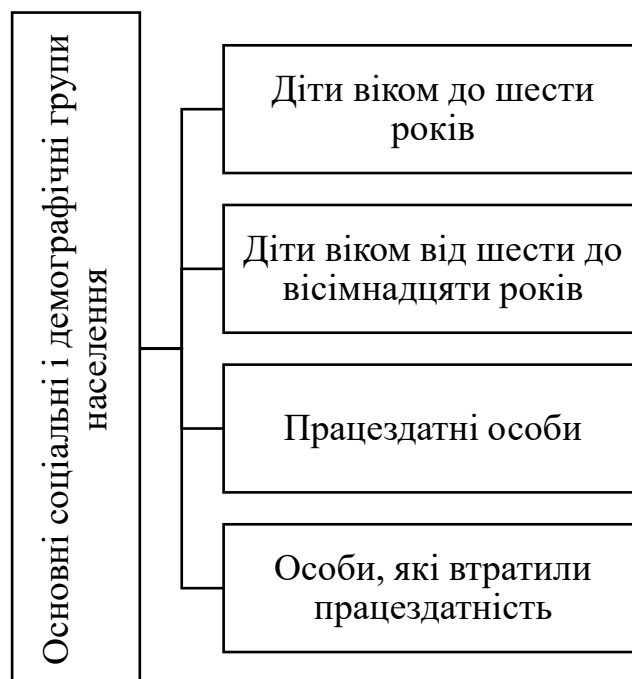

Рис. 1. 2 Основні соціальні і демографічні групи населення

Джерело: розроблено автором за даними [25]

Можна сказати, що прожитковий мінімум визначає нижню межу доходів, необхідних для задоволення базових потреб людини і зміна його величини тягне зміну розмірів соціальних виплат. Тобто, прожитковий мінімум де-факто є показником межі бідності. Зазначимо, що в Україні офіційно застосовується ще поняття «малозабезпеченість», що фактично дублює поняття «бідність» [20]. Межу бідності визначено: «як рівень доходу (витрат), нижче якого неможливе задоволення основних потреб населення» [20]. Вартісне значення цієї межі служить основою для віднесення населення до категорії бідних. Малозабезпеченість регулюється Законами України. Так, стаття 1 Закону України «Про межу малозабезпеченості» визначає межу малозабезпеченості як «величину середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством». Стаття 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» трактує малозабезпечену сім'ю як «сім'ю, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї» [26; 27]. Фактично цю межу визначають згідно з «рівнем забезпечення прожиткового мінімуму». Так згідно з статтею 9 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», рівень забезпечення прожиткового мінімуму у 2024 році для працездатної особи: 55% прожиткового мінімуму для працездатних осіб (1665,40 грн.); для осіб, які втратили працездатність, та осіб із інвалідністю: 100% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (2361,00 грн.) для дітей: 140% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку [28].

Резолюція ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» визначає рівень крайньої бідності як добове споживання на суму менш ніж 1,25 дол. США [8, с. 39]. Крім, того Ціль 1 «Подолання бідності» в підпунктах 1.3 та 1.b вимагає запроваджувати на національному, регіональному рівнях належні системи і заходи соціального захисту для всіх, включаючи встановлення мінімальних рівнів.

За даними ООН, більш ніж 738 млн людей проживають в умовах бідності. І хоча чисельність людей, які живуть в умовах крайньої бідності, знизилась з 35%

у 1990 р. до 10% у 2015 р., рівень бідності в сільській місцевості становить 17,2 %, тобто він у три рази більше, ніж у місті [30].

ООН виокремлює такі критерії бідності, як низький рівень професійно-освітньої підготовки; відсутність доступу до питної води, охорони здоров'я тощо; соціальне виключення, вилучення із життя суспільства; коротка тривалість життя; неможливість якісно харчуватись [30]. Здебільшого вони збігаються з показниками, які характеризують і соціальну безпеку. Вивчення наукових джерел за темою дослідження та їх узагальнення показало, що у більшості випадків в системі характеристик соціальної безпеки потрібно виділяти: ступінь і якість життя; темпи інфляції; норму безробіття; дефіцит бюджету; борг держави; вбудованість в міжнародну економіку, наявність тіньової економіки. Є ряд критичних показників, які прийняті в міжнародній практиці. Розглянемо їх:

- динаміка ВВП. Критичним значенням вважається 30% падіння ВВП, зафіксоване в США в 1929-1933 рр. під час Великої депресії;
- споживання імпортованих товарів не повинно перевищувати 30%, інакше з'являється стратегічна залежність держави від імпортерів;
- інвестиції у ВВП держави зобов'язані гарантувати як мінімум просте відтворення;
- обсяг експорту продукції обробної промисловості (в структурі всього експорту) необхідно підтримувати на рівні не менше 40%;
- рівень відсутності робочих місць не може перевищувати 10% від кількості працездатного населення;
- частка асигнувань в науку не може бути нижче 2% ВВП;
- різниця в доходах найбільш заможних і найменш забезпечених верств населення не може перевищувати десятикратний ступінь;
- на порозі бідності не може бути більше 10% населення країни;
- співвідношення найбільш низького і середнього доходу не може бути нижче 30% .

Л. Пивоварчук наголошує на важливості дослідження світового досвіду та наводить систему показників, які аналізують суспільне життя з різних сторін. Ця

система містить такі показники як середня тривалість навчання; рівень освіти; показник ВВП на душу населення; показник народжуваності; межа бідності та рівень безробіття [31, с. 25]. Як бачимо, критерії перетинаються.

Світові індикатори в досліджуваному полі мають більш широкий спектр показників для оцінки бідності населення. Європейські країни мають іншу структуру економіки та рівень економічного розвитку, але Україна як країна, яка прагне наслідувати такі стандарти, повинна інтегрувати їх у власну соціальну політику, залучаючи різноманітні інституції та програми задля поліпшення рівня життя населення в різних сферах.

Таким чином, розгляд діалектики взаємозв'язку понять «бідність» та «соціальна безпека» показав, що в науковому дискурсі домінує думка про те, що головною причиною нестабільного розвитку (небезпеки) є саме бідність. В Україні показники оцінки бідності, згідно Методики комплексної оцінки бідності, тісно пов'язані з розміром прожиткового мінімуму. Але стан економіки часто не дає можливості законодавчо встановити такий розмір прожиткового мінімуму, який би враховував динамічні зміни (наприклад, зміну цін, стан безробіття чи регіональні особливості). Тому необхідно дослідити організаційно-правову діяльність держави у сфері матеріального забезпечення благ і послуг, соціального обслуговування людей, які постраждали від бідності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ ЯК ВНУТРІШНЬОГО ФАКТОРА ЗАГРОЗИ СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

2.1 Аналітична оцінка стану бідності українського населення до лютого 2022 року

Аналіз стану бідності населення до повномасштабного військового вторгнення росії в Україну є важливим для глибокого розуміння того, з чим зіткнулася країна як до, так і під час війни, а також дозволить виокремити причини бідності до 2022 р. та напрямки соціальної політики щодо відновлення економіки та боротьби з бідністю населення в повоєнний час.

Не слід забувати, що після розпаду СРСР росія, як правонаступниця, взяла на себе всі борги та зовнішні активи, тому Україна зайшла в незалежність з нульовим балансом. За роки незалежності держава багато позичила в країні та за кордоном, особливо після кризи 2008 р., і за даними Міністерства фінансів України, на кінець 2016 р. була винна кредиторам \$71 млрд. Це досить велика сума, для порівняння, більшість країн на схожому етапі розвитку мали борг на рівні 40-50% ВВП, у нас ця цифра становила близько 80% [32].

Значне падіння економіки відбулося в 2014-2015 рр. через військові дії РФ на Сході України. Як говориться в звіті Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (далі - МЕРТ), за короткий час країна втратила 15,9% ВВП, 20,5% промисловості, в той же час ціни зросли на 40%. Виконавчий директор фонду Блейзера О. Устенко, радник Президента України в 2019-2024 рр., відзначає, що крім того, гривня втратила 2/3 від своєї вартості, значно розширився тіньовий сектор економіки. Згідно МЕРТ, в 2013 р. 32% економіки перебувало в тіні, а в 2014 р. цей показник збільшився до 43%. У результаті чого надходження до бюджету скоротилися [33].

Військові дії на Сході негативно вплинули на інвестиційну привабливість країни та значно погіршили бізнес-клімат. За даними МЕРТ та Держстату, у 2017 р. в економіку України іноземними інвесторами з 76 країн світу вкладено 1630,4 млн дол США прямих інвестицій (акціонерного капіталу), що в порівнянні з 2010 роком означає падіння на 73,9% (рис. 2.1) [34].

Рис. 2.1 Динаміка прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України протягом 2010-2017 рр., млрд дол США

Джерело: [34, с.1]

У 2014 р. рівень бідності становив 28,6%, а вже в 2015 р. зріс в два рази - 58,3%. У 2016 р цей показник був ще вище – 58,6%. Після того, як у 2015-2016 роках рівень бідності досяг рекордних значень, він почав поступово знижуватися: 2017 – 47,3%, 2018 – 43,2%; 2019 – 37,8%. Через значне поширення пандемії COVID-19 до якої національна економіка виявилася абсолютно неготовою, рівень бідності в країні зріс порівняно з 2019 р. у 1,2 рази до 43,6% (додаток А) [35].

Варто зазначити, що Україна і до 2014 року відставала серед країн Східної Європи за рівнем зарплат і ВВП на душу населення, але після воєнних дій на Донбасі, втрати 1/5 частини промисловості та різкої девальвації, опинилася на останніх позиціях . За даними Держстату, середньомісячна заробітна плата штатних працівників у 2021 р. склала 14 014 грн, що на 20,9% більше, ніж у 2020 р. У грудні 2021 р. середня заробітна плата штатних працівників становила 17453 грн. (рис. 2.2), що порівняно з листопадом 2021 р. склало 122,2%, а відносно грудня 2020 р. 123,1%

(заробітна плата працівників промисловості становила 18 115 грн, або 121,7 % в порівнянні з груднем 2020 р.).

Рис. 2.2. Динаміка середньої заробітної плати штатних працівників у 2020, 2021 рр., грн.

Джерело: [35-36]

Згідно даних Міністерства соціальної політики щодо основних показників рівня життя населення у січні 2022 року, перед повномасштабним вторгненням, середня заробітна плата за видами економічної діяльності становила серйозно відрізнялась (додаток Б). Середня заробітна плата з грудня 2021 була незмінною – 14 577 грн., але відносно з січнем 2021 р. – 118,2% (у промисловості – 15 441 грн, або 115,5%). Найбільш «забезпеченими» видами економічної діяльності були: інформація та телекомунікація – 27 198 грн; авіаційний транспорт – 29 666 грн; фінансова та страхова діяльність – 24 928 грн; професійна, наукова та технічна діяльність - 19 968 грн та вже згадана промисловість. Найменші заробітна плата була у працівників наступної економічної діяльності: тимчасове розміщення й організація харчування – 9 453 грн, поштова т кур'єрська діяльність – 8 848 грн [37].

Важливим кроком є дослідження оплати праці по регіонах як інструменту оцінки економічних, управлінських викликів завдяки визначення дисбалансу в

оплаті праці. Зрозуміло, що промислово розвинені області мають вищий рівень заробітний плат, проте вони найбільше постраждали через воєнні дії: окупація, перенесення виробництва, зруйнована інфраструктура, брак робочої сили. Згідно інформації Міністерства соціальної політики в контексті заробітної плати по регіонах у січні 2022 р. найвищий рівень доходів мало м. Київ (21 347 грн), що перевищило показник по країні на 6 770 грн (додаток В). Сильна економічна нерівність столиці з регіонами стає рушійною силою для внутрішньої трудової міграції, що в свою чергу створює перенаселення та дефіцит робочої сили в менш розвинених областях. Областями з найменшими заробітними платами штатних працівників є: Тернопільська область – 11 455 грн (78,6% від середнього рівня по економіці), Чернівецька – 11 326 (77,7% від середнього рівня по економіці), Хмельницька – 12 353 грн. Найвища зарплатня була зафіксована в Донецькій області (15 480 грн), Київській (15 142 грн) та Дніпропетровській (14 479 грн). Тобто, за географічним розрізом східні промислові області мають значний розвив з західними [37].

Таке положення та певні бар'єри при застосуванні власної справи змусили багато українців виїхати за кордон у пошуках кращої долі. Відкриття кордонів та спрощення процедури оформлення віз також сприяли значній міграції робочої сили із країни. «За 26 років незалежності з України виїхало (змінити постійне місце проживання) на 489 000 людей більше, ніж приїхало (дані Держстату). Було декілька різноспрямованих міграційних «хвиль»: перші роки в Україну активно повертались люди (можна припустити, що з інших країн ССРСР) і баланс виїхали-заїхали був позитивний. Але вже з 1994 р. українці «побігли» з країни, «велике переселення» тривало 10 років. Позитивне сальдо мігрантів було тільки у 2005 р. З того часу за офіційними даними Держстату, щорічно в Україну приїжджало жити чи працювати на декілька десятків тисяч більше, ніж покидало країну» [32].

Важливо зауважити, що до лютого 2022 року однією з проблем ринку праці була трудова міграція кваліфікованих кадрів та молоді. Згідно звіту Міжнародної організації праці «World Migration Report 2022» Україна у 2020 р. зайняла 2-ге

місце по кількості мігрантів (6 млн) та ввійшла в число основних отримувачів грошових переказів у відсотковому відношенні до ВВП (10%) [38].

У розрізі аналізу діяльності держави щодо мінімізації бідності важливо розглянути результати вже згаданої «Стратегії подолання бідності у 2016-2020», яка передбачала моніторинг процесу зменшення масштабу бідності населення, поетапного зменшення соціального відчуження. Результати виконання Стратегії наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Показники реалізації «Стратегії подолання бідності 2016-2020 рр.»

Показники	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	
					Планові	Фактичні
Рівень бідності за абсолютним критерієм для порівняння з міжнародними показниками (за методологією Світового банку), %	2,0	1,9	1,8	0,3	0,5	0,2
Рівень бідності за відносним критерієм (60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів з використанням шкали еквівалентності ЄС), %	7,7	8,3	10,2	11,4	6,5	10,9
Рівень бідності за абсолютним критерієм (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), %	58,6	47,3	43,2	41,3	15	49,5
-у тому числі серед працюючих осіб, %	52,6	39,1	35,6	33,4	11	41,3
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОП, відсотків економічно активного населення відповідного віку	9,3	9,5	8,8	8,2	9	9,5

Джерело: складено автором за даними [39, с. 39; 19]

Одними з головних очікуваних результатів у 2020 р. було: зменшення рівня бідності за абсолютним критерієм – 0,5%; рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОП – 9%; частка бідного населення – 65%. З огляду на дані, можна помітити деяку позитивну динаміку. Зокрема, це стосується рівня бідності за абсолютним критерієм, який у 2016 р. становив 2%, а у 2020 р. – 0,2% та у 2019 р. рівень безробіття знизився до рекордних 8,2%. Проте не варто забувати про погіршення соціально-економічної ситуації через пандемію COVID-19, що видно з моніторингу показників 2020 р. [39, с. 39; 19].

Ще одним важливим пунктом дослідження є аналіз рівня бідності за абсолютним критерієм. Серед різних типів домогосподарств найвищі ризики бідності мають багатодітні сім'ї з трьома та більше дітьми (43,3%, домогосподарства з двома дорослими та з трьома та більше дітьми (46,9%), а також домогосподарства з дітьми, де є принаймні один безробітний (43,3%). Детальна інфографіка рівня бідності за групами населення наведена на рис. 2.3 [39, с. 40-41].

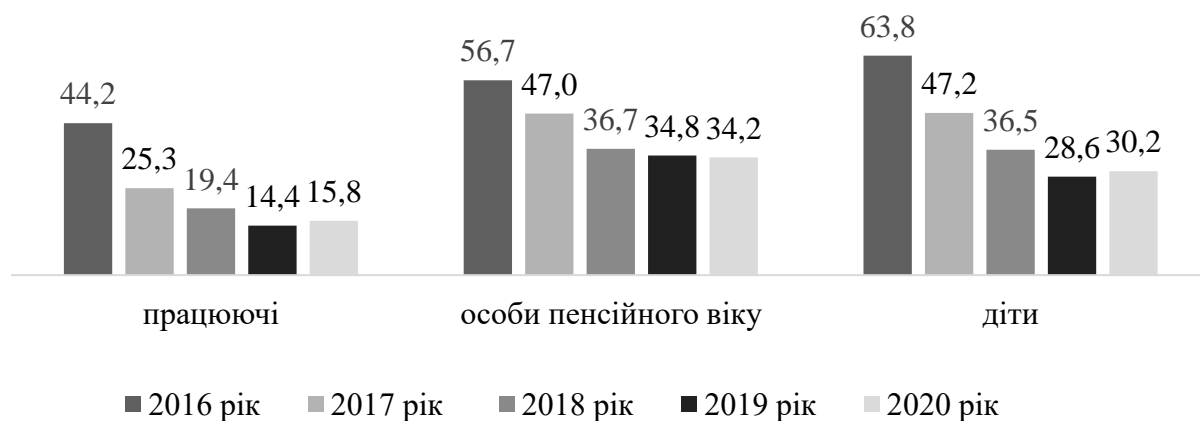

Рис. 2.3 Динаміка рівня бідності за абсолютним критерієм за групами населення у 2016-2020 рр., %

Джерело: [39, с. 40-41]

Виходячи з рис. 2.3, найбільші показники бідності серед пенсіонерів – 56,7% та дітей – 63,8%. Це показує нерівномірність доступу до ресурсів людей літнього віку. Однією з причин є недосконалість системи пенсійного забезпечення та методологія визначення базового соціального стандарту.

За критерієм відносної бідності, у 2021 р. серед осіб пенсійного віку у міських домогосподарствах він становив 26,3%, а у сільських – 29,2%. Тобто, в середньому показник бідності пенсіонерів у 2021 р становив 23,4% [40, с. 95] Однією з найбільш вразливих демографічних груп населення є пенсіонери, адже вони не мають можливості для покращення якості життя та в цілому залежать від розміру пенсій в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та державних соціальних програм.

Розглянемо зміну показників рівня бідності в контексті індикаторів ООН. Серед 17 цілей сталого розвитку ціллю номер один є подолання бідності. Оцінка стану індикаторів дає можливість охарактеризувати рівень доступу до благ та послуг. Моніторинг даних стану бідного населення протягом 2017-2021 рр. надано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Індикатори рівня бідності в 2017-2021 рр.

№	Індикатори рівня бідності	Роки				
		2017	2018	2019	2020	2021
1.	Частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами у місяць, нижчими за фактичний прожитковий мінімум, %	47,3	43,2	41,3	47,2	39,1
2.	Споживання продуктів харчування в домогосподарствах України (на місяць на одну особу), % сукупних витрат	49,6	49,4	48,5	49,2	47,1
3.	Частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, %	73,6	72	57,4	55,5	53,7
4.	Частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 долара США за ПКС, %	1,9	1,8	0,3	0,2	0,4
5.	Рівень безробіття, %	9,9	9,1	8,6	9,9	10,3
6.	Чисельність економічно активного населення, тис. осіб	17193,2	17296,2	17381,8	16917,8	16666,8
7.	Співвідношення доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення, разів	3,3	3,3	4,8	3,5	3,5
8.	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	7104	8865	10727	11591	14014

Джерело: складено автором за даними [41-43]

Розглянуті індикатори направлені на покращення життєстійкості населення шляхом охоплення бідного населення адресною підтримкою та ліквідацією крайніх форм бідності. Однак відбулось зниження частки населення із середньодушовими доходами нижчими за прожитковий мінімум з 47,3% у 2017 р. до 39,1% у 2021 р., з короткостроковим зростанням у 2020 р. (47,2%), частка

осіб із добовим споживанням нижче 5,05 долара США значно знизилась з 1,9% у 2017 р до 0,4% у 2021 р. Через коронакризу в 2019-2020 рр. співвідношення доходів найбільш і найменш забезпечених 20% населення збільшилось з 3,3 у 2017 р. до 4,8 у 2019 р., у 2021 р. повернулось до 3,5 [41, 43].

Коронакриза, яка стала одним з глобальних світових випробувань, спричинена пандемією, мала і має досить багатовимірні та довгострокові наслідки.

Для України час глобального локдауну став потужним викликом для економіки. Особливо це стосувалось процесів інфляції, скорочення ВВП, збільшення дефіциту державного бюджету. Глибоким викликом це стало для зайнятості населення через закриття малих і середніх підприємств, особливо у сферах обслуговування, туризму та роздрібної торгівлі. Пандемія посилила рівень нерівності українського населення через скорочення доходів.

Порівнюємо рівень безробіття в Україні та країнах ЄС у 2013-2020 рр. (рис. 2.4). У 2020 р. порівняно з 2019 р. збільшення безробіття через наслідки COVID-19 в Україні та ЄС відбулось на 1,2 та 1,7 відсоткового пункту [44, с. 223].

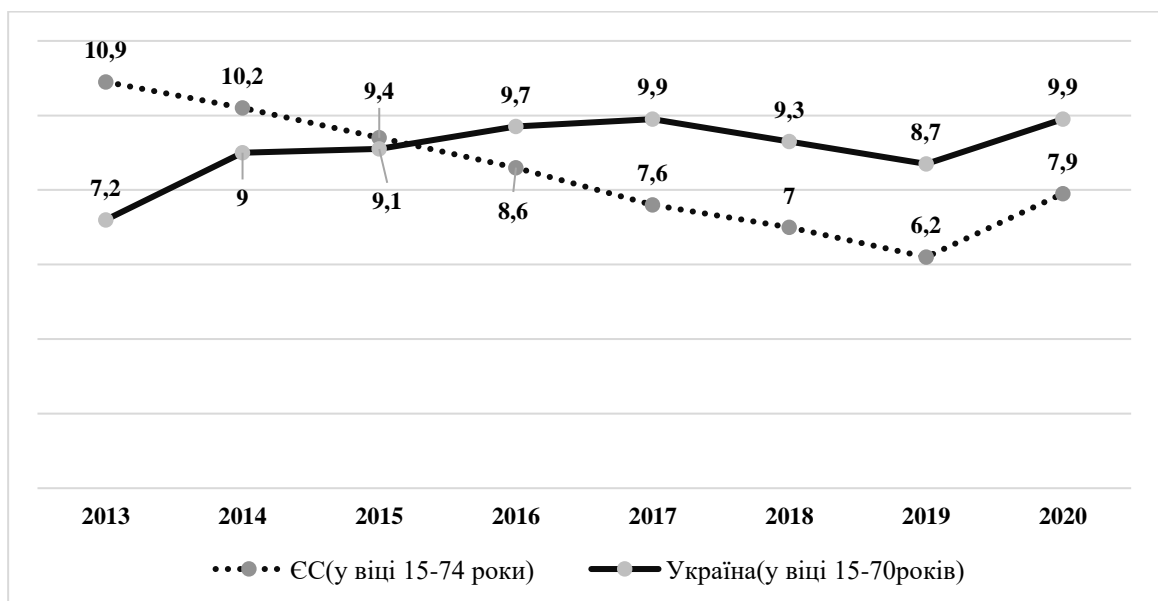

Рис. 2.4. Динаміка рівня безробіття в Україні та країнах-членах ЄС протягом 2013-2020 рр.,%

Джерело: [44, 223]

Проблема безробіття під час пандемії особливо зачепила неформальний сектор економіки, суттєво поширюючи проблеми незадекларованої праці.

Саме з цієї причини важливий законодавчо встановлений механізм мінімального забезпечення громадян від наслідків соціальних ризиків. Базовий рівень захисту гарантується Рекомендацією МОП №202 щодо національних мінімальних рівнів соціального захисту. Саме завдяки ній національні законодавства мають систему соціальних гарантій направлену на попередження та скорочення масштабів бідності та соціальної ізоляції. Рекомендація враховує встановлення стандартів для дітей, людей похилого віку, людям, які зазнали соціального ризику [45], про що йшлося в першому розділі роботи.

Існуюча в нашій країні система мінімальних рівнів соціального захисту досить недосконала та несправедлива, над чим треба буде працювати після закінчення війни.

Отже, прожитковий мінімум, зокрема споживчий кошик на основі якого він обчислюється, не можна вважати ефективним інструментом подолання бідності та стимулювання якості життя.

Показником неефективності існуючої системи державних соціальних стандартів і гарантій є індекс споживчих цін, який за своєю суттю показує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення. Якщо детально розглядати індекс споживчих цін, можемо виокремити кризові періоди 2014-2015 рр., 2022 рік; період стабілізації 2016-2019 рр. за яких темпи зростання дещо уповільнились, але соціально важливі категорії (житло, медичні послуги, продукти харчування) залишались високими; пандемія COVID-19, коли особливо постраждали медичні послуги, продукти харчування, транспорт. У середньому зміни темпу інфляції сягали 10%. Одним з різких змін у загальному індексі зростання під час 2014-2015 з 112,1% до 148,7% та у 2021-2022 рр. збільшення до 120,2% з 109,4%. Показник індексу у 2020 р становить 120,2%, а у 2021 – 109,4%. Найбільше зростання відбулось у таких сферах: продукти харчування 126,6 % у 2022 році, транспорт 131,8% через проблеми з паливом, та предмети домашнього вжитку – 116,1 (додаток Д). Це дало розуміння, які категорії є

найбільш вразливими до економічних змін. Ще однією причиною інфляційних змін є друк гривні для урядових військових облігацій у 2022 році. Національний банк надрукував для покриття дефіциту бюджету надрукував 400 млрд грн (12,5 млрд доларів) [47].

Однією з соціальних гарантій є розмір мінімальної заробітної плати. Вона відіграє роль критерія добробуту населення. Сфера трудових відносин багато в чому залежить від оплати праці. У 2022 р. місячна МЗП на 1 січня становила 6500 грн, в цей же період 2021 р. – 6000 грн, а в 2019 р.– 4173 грн [48-51].

В умовах курсу України на євроінтеграцію дослідження мінімальних стандартів життя в деяких країнах ЄС та України дозволить ширше зрозуміти економічні та соціальні реалії регіонів щодо оцінки рівня життя та конкурентоспроможності економіки (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Місячна мінімальна заробітна плата в Україні та країнах ЄС
у 2018-2022 рр., євро

Країна	Роки					2022 рік порівняно з 2018 р. (+, -)	
	2018	2019	2020	2021	2022	євро	%
Німеччина	1506,0	1561,0	1544,0	1602,0	1739,0	+233	+15,5%
Франція	1498,4	1521,2	1539,4	1554,5	1645,5	+147,1	+9,8%
Польща	480,2	529,4	583,4	619,4	641,7	+161,5	+33,6%
Чехія	468,8	524,6	546,0	596,3	654,8	+186	+39,7%
Україна	121,7	140,3	157,7	185,7	211,1	+89,4	+73,5%

Джерело: розроблено автором за даними [52]

За даними табл. 2.3, в 2022 р. Німеччина та Франція як країни Західної Європи мають вищий рівень економічного розвитку на відміну від Польщі та Чехії. Проте, якщо порівнювати в кількісних показниках, то у Чехії та Польщі спостерігається більш динамічне щорічне зростання МЗП. Україна ж має найнижчий абсолютний показник. Ефективна соціальна політика неможлива без забезпечення високого рівня соціальних гарантій.

Низький рівень оплати праці пряма перешкода для економічного зростання, соціальної справедливості та сталого розвитку будь-якої країни.

Очевидним є зниження мотивації працівників у задекларованій праці, сплаті податків, а збільшення зацікавлення в тіньовому секторі зайнятості та міграції робочої сили. Для працівника це проблема у відсутності соціальних гарантій, відрахування на пенсію, відпусток та лікарняних, відсутність захищеності, для держави – втрата податків на загальнодержавні потреби. Тінізація доходів розширює корупцію, нерівну конкуренцію бізнесу, особливо малого та середнього. Роками тягнеться проблема соціально-економічної сфери пов'язана з демографічними проблемами, трудовою міграцією, податковим навантаженням, яка пов'язана з рівнем доходів працюючого населення.

Мінімальні заробітні плати, закріплені законодавством не стимулюють покращенням життя населення. Працююче населення не можуть вважати стимулом до покращення ефективності праці інструмент, який не знаходиться в прямій залежності від продуктивності праці та не змінюється згідно темпів інфляції, особливо гостро це стосується молодих фахівців. Зрозуміло, що серед європейських країн Україна займає одну з найнижчих позицій щодо добробуту населення.

Згідно аналітичної записки «Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році» за даними Міністерства економіки інтегральний показник рівень тіньової економіки у 2018 році становив 29%, у 2019 р. – 28%, 2020 р. – 30%, 2021 р. – 32%. Основними причинами Мінфін називає зміни через енергетичні носії та сільськогосподарську продукцію, карантинні обмеження. Найбільші зменшення тіньового сектору за видами економічної діяльності були у оптовій та роздрібній торгівлі (на 7 в.п. до 24%), у сільському, лісовому та рибному господарстві (на 6 в.п. до 11%). Втім, не всі канали тіньових схем можуть бути охоплені офіційними методами оцінки [53].

Як уже згадувалось в табл. 2.2 рівень безробіття у 2019 становив 8,6%, а в 2021 р. підвищився до 10,3%. Згідно звіту Світового банку, рівень безробіття неофіційно у 2022 р. становив 36%, загалом було виявлено проблему створення нових робочих місць, через руйнування інфраструктури. Зниження економічної діяльності, стримання розмірів соціальних стандартів та гарантій, зростання цін

негативно впливає на стан соціальної захищеності населенню. У звіті вказано, що у 2022 році бідність виросла до 24,4%, охопивши 7,1 млн осіб [54].

Згідно даних Держстату, у 2020 році кількість робочої сили віком 15 – 70 років зменшилась на 2,6% (476,5 тис. осіб) у порівнянні з 2019 р. і становила 17,6 млн осіб, а зайняте населення на 4% і становило 15,9 млн осіб. Причинами виокремлено приховане безробіття, недостатня кількість робочих місць, диспропорції попиту та пропозиції [55].

Досліджуючи всі умови життя населення в період до 2022 р., можна навести наступні характеристики стану бідності населення:

- нерівність у доходах між соціально-демографічними групами, зокрема населення пенсійного віку;
- неефективне пенсійне забезпечення та соціальна політика;
- низький рівень продуктивності праці;
- тінізація економіки;
- недосконалість державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій через законодавчо встановлений розмір прожиткового мінімуму;
- високий рівень трудової міграції.

Отже, аналіз стану бідності населення до повномасштабного військового вторгнення росії в Україну є важливим для глибокого розуміння того, з чим зіткнулася країна як до, так і під час війни, а також дозволить виокремити причини бідності до 2022 р. та напрямки соціальної політики щодо відновлення економіки та боротьби з бідністю населення в повоєнний час.

Основною причиною бідності й недостатнього життєвого рівня населення є проблеми становлення нової господарчої – ринкової – системи в Україні з набуттям незалежності у 1991 році. Боротьбу з бідністю держава здійснювала перші тридцять років незалежного розвитку відповідно до міжнародних документів та світового досвіду. Була сформована система соціального захисту, відповідно до сучасних проблем та умов. Поки що існуюча система не може достатньо підтримувати малозабезпечених громадян, оскільки вона обмежена в

ресурсах і має тимчасовий ефект. Державні програми подолання бідності не були розраховані на такі глобальні виклики як пандемія та військове вторгнення.

2.2 Оцінка сучасного стану бідності населення

Війна в Україні стала детермінантом негативних зрушень в соціально-економічному просторі та призвела до поширення бідності населення.

Для розуміння сучасного стану бідності населення важливо з точки зору прийняття важливих стратегічних рішень розвитку у повоєнний час дослідити питання розширення чисельності внутрішньо переміщених громадян, витрати громадян, масове переміщення населення закордон, зниження доходів, поширення безробіття, дослідження демографічних груп, які постраждали від війни.

Важливий аналіз інфляційних процесів після 2022 р. В кінці 2022 і весь 2023 року темпи інфляції знизились на близько 8% завдяки стабілізаційній політиці, та відновленню виробництва та шляхів постачання та відмові від фінансування бюджету шляхом друку гривні. Втім, станом на жовтень 2024 року інфляція прискорилась на 1,8% до жовтня 2023 року, та на 9,7% до 2023 року загалом. Основними причинами фахівці визначають: зменшення урожаю та зниження темпів виробництва, дефіцит електричної енергії та зміни на ринку праці [47].

Важливо провести моніторинг доходів і витрат населення, як одних з показників економічно-соціального стану країни. Загально відбувся ріст доходів населення на з 1 101 175 млн грн у 2010 р. до 5 257 066 млн грн 4 155 891 млн грн (79%) з 2010 до 2022 року (додаток Е). Наявні доходи вирости з 847 949 млн грн в 2010 р. до 3 847 601 млн грн в 2022 р. В розрізі дослідження соціальної захищеності населення важливо розглянути соціальні трансферти в повоєнний період, під час коронакризи та під час розгортання АТО: в 2022 році вони

становили 33,4% від загальної суми доходів, в 2021 р. – 32,4%, 2019 р. – 31,7%, 2015 р. – 37,11%, 2014 р. – 37%. Це насамперед пов'язано з соціально орієнтованою економікою країни. Найвні доходи у відрізняються неоднорідністю в динаміці, зокрема зниженням уже згадані воєнні дії: у 2014-2015 рр. у порівнянні з 2013, у 2014 р. відбулось зниження на 17,6 в.п., а у 2015 р. на 26,5 в.п.; 2022 р. відрізнився теж значним зниженням у порівнянні з 2021 р. з 109,2% до 85,9%, тобто на 23,3 в.п. [56-57].

Жодна країна не може бути готова до викликів війни, які створюють внутрішні і зовнішні коливання. На даний момент економіка в сфері доходів населення є нестійкою, що лише поглиблює необхідність ефективних дій в соціальній сфері, поживленні економічної активності, покращенні в системі соціально-трудова відносин заради нівелювання наслідків.

Для конкретизації дисбалансів розглянемо стан ринку праці та його трансформації в воєнний період. За думкою дослідників І. Цимбалюк та Н. Павліхи трудовий потенціал скорочується і станом на 2023 рік має чисельність населення становило 29-34 млн осіб, а лише третина з них працюючі громадяни. У 2023-2024 рр. Україна втратила близько 30% загального обсягу робочої сили через міграцію[58, с.102-103].

Офіційні дані щодо безробіття відсутні, але дослідницький Центр економічної стратегії наводить дані, що безробіття у листопаді 2024 р. становить 15,1%, що на 4,9 п.в. менше ніж у листопаді 2023 року. За даними, найбільший рівень безробіття у 2024 році був зафіксований у лютому – 20,9%, у 2023 р. у лютому – 24,2%. У 2022 році були зафіксовані найвищий рівень безробіття за останні роки 29,5% у березні та 30,3% у травні [47].

Дослідимо як змінилась середньомісячна заробітна плата наразі. Середня заробітна плата за три квартали 2024 року сягнула значення 20 600 грн, порівнянно з 2023 р. виросла на 22,2%.. Детально середньомісячна заробітна плата наведена на табл. 2.4

Таблиця 2.4

Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності у 2024 році,

грн

Газуль	Заробітна плата, грн	Приріст за рік, %
Інформація та телекомунікації	50 752	37,7
Авіаційний транспорт	40 443	35,7
Фінанси та страхування	40 194	20,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	28 167	24,6
Держуправління й оборона	26 904	24,0
Оптова та роздрібна торгівля	24 376	20,5
Інші послуги	23 009	30,7
Промисловість	22 186	24,8
Транспорт та складські послуги	20 786	28,4
Операції з нерухомістю	18 987	26,4
Сільське господарство	17 199	20,2
Адміністративне та допоміжне обслуговування	16 945	20,9
Охорона здоров'я	16 480	14,7
Будівництво	16 106	35,8
Мистецтво та розваги	15 172	17,0
Освіта	13 970	15,6

Джерело: [59]

Найбільші зарплатні отримують працівники за такими видами економічної діяльності : інформація та телекомунікація – 50 752 грн; авіаційний транспорт – 40 443 грн; фінансова та страхова діяльність – 40 194 грн; професійна, наукова та технічна діяльність – 28 167 грн, промисловість – 22 186 грн, про що вже говорилось раніше. В уже аналізованому періоді за січень 2022 р. розміри в розглянутих галузях були майже в два рази меншими. Найменші заробітна плата була у працівників наступної економічної діяльності: охорона здоров'я – 16 480 грн, будівництво – 16 106 грн, мистецтво та розваги – 15 172 та освіта - 13 971 грн. Найбільший приріст був зафіксований у будівництві (35,8%), авіаційному транспорті (35,7%), інформації та телекомунікації (37,7%), найменші зростання в медицині та освіті – 14,7% та 15,6% відповідно.

У липні 2024 р. було проведено соціологічне дослідження Центру Разумкова з питань матеріального забезпечення. За результатами опитування 12,8% респондентів відмовилось відповідати, 29,5% мають середньомісячний дохід в розмірі до 8 тис. грн, 36,3% - від 8 тис. грн до 18 тис. грн, 16% - від 18-30

тис грн, і лише 5,4% - більше 30 тис. грн. За часткою найбільших витрат респонденти віднесли категорію «продукти харчування», «житло, комунальні послуги», «охорона здоров'я», в той час як «відпочинок і розваги» посідали кінець вибірки [60]. За даними Євростату в країнах ЄС розподіл частки за цілями споживання за основними категоріями відрізняється. Категорія «житло, вода, паливо, електроенергія та газ» посідають перше місце та становлять 24,1%, друге місце посідають «продукти харчування» - 13,6, а третє місце посідає категорія «транспорт» з 12,5%. Цікавим є категорія «здоров'я», яка охоплює 4,5%, а відпочинок та культура 8,4% частки витрат [61]. Існує очевидна різниця направленості витрат, за якої українці можуть забезпечувати лише базові потреби.

Дослідження динаміки прожиткового мінімуму є важливим показником. У згаданій «Методиці комплексної оцінки бідності» він використовується для розрахунку монетарних критеріїв бідності населення. Також він відіграє важливу роль в плануванні соціальних витрат державного бюджету та моніторингу соціального благополуччя.

Станом на 1 січня 2024 р., прожитковий мінімум, згідно ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», для дітей віком до 6 років на становить 2563 грн, для дітей віком від 6 до 18 років – 3196 грн, для працездатних осіб – 3028 грн, для осіб, які втратили працездатність – 2361 грн. Також визначено розміри прожиткового мінімуму з 1 січня для наступних категорій: працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді – 2102 грн, працездатних осіб, для визначення посадових окладів держслужбовців – 2102 грн, працездатних осіб, який застосовується для визначення посадового окладу прокурора окружної прокуратури – 1600 грн [28]. Згідно проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» зміни цих показників не передбачається. Розглянемо розміри прожиткового мінімуму в динаміці за 2018-2024 роки (див.: додаток Ж).

Виходячи з моніторингу зміни розміру прожиткового мінімуму, існує позитивна динаміка до його збільшення. Якщо розглядати зміни розміру з січня 2018 р., то на початку 2022 р. розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб збільшився на 719 грн, для дітей до 6 років на 608 грн, для дітей від 6 до 18 років – 758 грн, для непрацездатних осіб – 561 грн. Якщо зрівнювати показник 2024 р. з таким же періодом 2018 р. то відбулось наступне збільшення: для працездатних осіб – 1268, для дітей до 6 років на 1071 грн, для дітей від 6 до 18 років – 1336 грн, для непрацездатних осіб – 988 грн. Цікаво розглянути динаміку змін після повномасштабного вторгнення задля аналізу дій уряду щодо мінімізації наслідків війни у соціальній сфері. В порівнянні з 2022 р. прожитковий мінімум у 2024 р. зріс наступним чином: діти до 6 років – на 463 грн, діти від 6 до 18 років – на 578 грн, працездатні – на 547 грн, непрацездатні – 427 грн. Не дивлячись на відмічені позитивні зміни в основних демографічних групах, законодавчо встановлений розмір прожиткового мінімуму не дає змоги забезпечити високу якість життя та реальним потребам населення [62-63; 51].

Уже згаданий Закон України «Про прожитковий мінімум» в статті 5 передбачає розрахунок фактичного прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення. Показники динаміки зображені на таблиці 2.5

Таблиця 2.5

Розмір фактичного прожиткового мінімуму для основних демографічних груп населення у 2018-2024 рр., грн

Роки	На одну особу	Для дітей віком до 6 років	Для дітей віком від 6 до 18 років	Для працездатних осіб(з урахуванням обов'язкових платежів)	Для осіб, які втратили працездатність
2018	3128	3003	3668	4011	2637
2019	3443	3255	4005	4425	2910
2020	3780	3535	4340	4864	3208
2021	4114	3838	4705	5301	3511
2022	4666	4264	5309	6035	3962
2023	5795	5288	6663	7484	4904
2024	7016	6327	7946	9081	5980

Джерело: складено автором за даними [64-66]

Беручи до уваги дані, щодо розмірів прожиткового мінімуму спостерігаємо, що працездатна людина повинна задовольнити своє матеріальні та духовні потреби в рамках близько 3 тис грн, в той час як Міністерство соціальної політики розраховало даний показник в 9081 грн. Якщо дивитись зміни показника з 2022 р. до 2024 р., то в даному періоді для основних соціально-демографічних груп населення він зріс наступним чином: діти до 6 років – на 2063 грн, діти від 6 до 18 років – на 2637 грн, працездатні – на 3046грн, непрацездатні – 2016 грн.

За думкою Роксолани Підласи, голови Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку, від категорії «прожитковий мінімум» необхідно відмовитись під час розрахування бюджетних видатків. За її думкою, через неможливість доведення законодавчого розміру прожиткового мінімуму до фактичного виникає недовіра до держави та напруженість. Однією з проблем цієї базової величини вона зазначає чималу кількість підв'язаних нелогічних виплат [67].

Досліджуючи показники і індикатори соціально-економічної сфери життя суспільства можна прийти до висновку, що мінімальна заробітна плата закріплена в законодавстві на справді в числовому значенні відповідає фактичному прожитковому мінімуму (див. рис. 2.5)

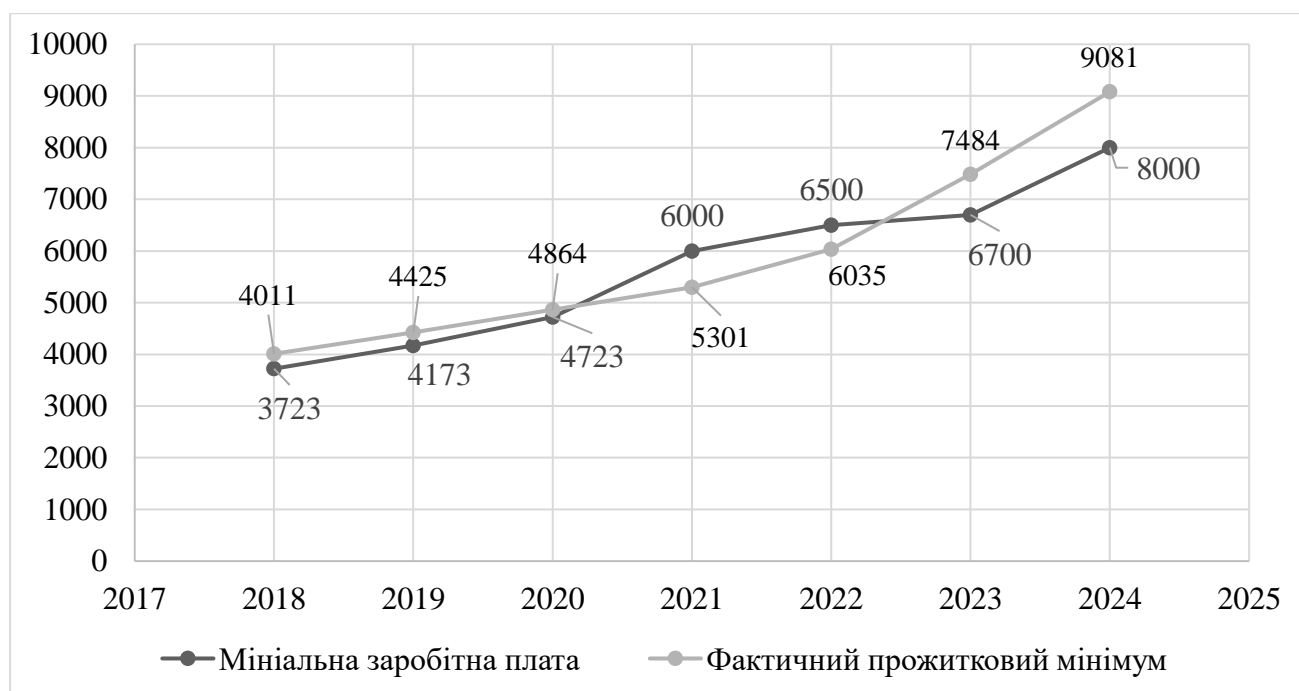

Рис. 2.5 Розміри мінімальної заробітної плати та фактичного прожиткового мінімуму у 2024 році

Джерело: побудовано автором за даними [64-66; 68]

Отже, спостерігаємо, що в 2024 р. фактичний прожитковий мінімум більший за мінімальну заробітну плату на 1081 грн, в 2023 р. фактичний ПМ був більший від мінімальної зарплатні на 784 грн, а в 2021-2022 рр. положення справ було протилежне фактичний ПМ був більший на 699 грн та 465 грн відповідно.

Можна сказати, що прожитковий мінімум не є маркером інфляції, а методика розрахунку прожиткового кошику є неактуальною на даний час. Як уже було розглянуто раніше, Україна ратифікувала чимало міжнародних документів у сфері соціальних прав та соціального захисту населення. Політика України має курс на Європейський союз, але реальна модель державної політики не забезпечує справедливих соціальних мінімумів. Вони є застарілими, неефективними та не узгоджені з реальними цінами і потребами людей.

Відомо, що прожитковий мінімум розраховується з огляду на встановлений споживчий кошик. В той же час Міністерство соціальної політики щомісячно обчислює показники фактичного прожиткового мінімуму з огляду на ціни поточного місяця. Необхідно детальніше дослідити категорії розрахунку. Існує 3 основні категорії за якими відбувається моніторинг: продукти харчування, непродовольчі товари та набори послуг, кожна соціально-демографічна категорія має питому вагу витрат (додаток II). Деякі питання викликають розрахунки, щодо житлово-комунальні послуги, наприклад оплата житла (188,16 грн), газопостачання (58,35 грн), теплопостачання (555,63 грн); відсутність розрахунку транспортних послуг для непрацездатних осіб; послуги зв'язку (70,41 грн). На наш погляд, дані розрахунки дещо не відповідають реальним цінам [69].

Дослідження інструментів соціального захисту важливо через розширення категорій осіб, які постраждали від війни. Через війну частина територій України тимчасово окупована, тривають бойові дії. Цілком логічно, ситуація в країні

викликала масове внутрішнє переміщення населення у пошуку безпеки. На 2024 рік кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. За даними Міністерства соціальної політики щодо кількості ВПО: «3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни, з них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок». Перед початком повномасштабного російського вторгнення в Україні вже були зареєстровані близько 1,3 млн ВПО [70]. Внутрішньо переміщені громадяни мають ціле коло нових потреб та проблем, як наприклад: втрата майна, втрата роботи та доходу, інтеграція в громаді. Тому уряд запровадив виплату допомог на проживання згідно з Порядком надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332 (зі змінами).

У 2022 році понад 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд гривень. у 2023 році понад 2.5 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 73,3 млрд грн [70].

Повномасштабне вторгнення викликало нову міграційну хвилю українців. На початку це були жінки з дітьми, які прагнули тимчасового захисту. Наразі поновився відтік населення щодо саме трудової міграції, зокрема через низькі заробітні плати по галузям, порівнюючи з європейськими. Загалом, за даними УВКБ ООН, станом на вересень 2024 року 6,1 млн українських громадян мало зареєстрований тимчасовий захист у країнах Європи. Найбільша кількість осіб у Німеччині (1,2 млн) та Польщі (970 тис) [71].

Однією з причин міграції є відключення світла та посилення обстрілів. За даними Державної прикордонної служби, у травні поточного року виїхало майже на 150 тис. людей більше, ніж в'їхали, у липні ця цифра перевищила 1,7 млн. Важко прогнозувати показник у зимовий період, адже руйнації інфраструктури

через обстріли збільшується, а ризик відсутності світла та опалення тільки збільшується [72].

Наслідки міграції як і внутрішньої, так і закордон мають наслідки на ринок праці, який завжди мав диспропорції у попиті та пропозиції. Мобілізації, відтік жінок працездатного віку за кордон викликає брак кадрів. Відсутність робочої сили створює замкнене коло, адже податкові доходи падають, які в свою чергу не можуть забезпечити бюджетні виплати.

Голова податкового комітету Верховної Ради Данило Гетманцев, доповів про розширення тінізації економіки. За думкою експерта, близько 50% економіки знаходиться в тіні, а відсоток «тіні» і торгівлі становить 60-70%. На початку 2024 р. 500 млрд грн податків не було задекларовано [73].

У 2023 році в порівнянні з 2021 р. число українців, які мали доходи на рівні прожиткового мінімуму збільшилось з 1,3% в сім разів і становило 9%, зокрема це стосується пенсіонерів та ВПО. За звітом Світового банку, у травні 2024 року майже 29% населення живуть за межею бідності – 1,8 млн з 2020 року [74].

Зрозуміло, що зростання розмірів соціальних гарантій має пряму залежність від фінансово-економічної спроможності держави. Використання соціальних гарантій як економічних інструментів регулювання, а не соціальних лише поглиблює бідність населення, яка є внутрішнім ризиком соціальній безпеці. Однією з причин таких дій є прив'язка чималої кількості грошових виплат, заробітних плат у бюджетних сферах та інших показників до прожиткового мінімуму.

В сучасних умовах спрямування бюджету на оборонну функцію держави важливо розглянути видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, для того щоб оцінити наявні ресурси, виявити недоліки. Лише бюджетне планування видатків може попередити дисбаланс структури видатків, адже через війну найбільш об'ємними стали видатки на оборону і соціальний захист. Розмір видатків на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення у Зведеному бюджеті України зображено в табл. 2.6 [75].

Таблиця 2.6

Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення Зведеного бюджету України в 2018-2024 рр. (млн грн).

Роки	Видатки зведеного бюджету, млн. грн.	Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення	
		Всього, млрд. грн.	Частка в загальній сумі бюджету, %
2018	1250173,6	309363,6	24,75%
2019	1370113,0	321786,7	23,49%
2020	1595289,7	346719,5	21,73%
2021	1844377,7	367346,6	19,92%
2022	3043499,1	455186,2	14,96%
2023	4440940,2	514130,7	11,58%
2024	3648067,7	402068,6	11,02%

Джерело: побудовано автором за даними [75]

Враховуючи дані, загальна сума видатків у 2022 р. суттєво збільшилась через військові дії, а в 2023 р. (4,44 трлн грн) загальний розмір видатків сягнув рекордного значення, втричі перевищуючи показники 2018 року. Загальна грошова сума видатків досягла піку у 2023 р. (514,1 млрд), хоча у відсоткову значення має одне з найменших значень (11,58%). Найменша відсоткова частка на соціальний захист зафіксована саме у 2024 р. (11,02%). Через нестабільність економіки абсолютні суми видатків на соціальну сферу збільшуються, але загальна соціальна спрямованість державної політики падає через пріоритетність інших сфер.

На нашу думку, варто розглянути видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення в розрізі місцевих бюджетів. Все населення має бути забезпеченим рівними можливостями та доступом до соціальних послуг незалежно від місця проживання. Виявлення проблем у фінансуванні дозволить ефективніше розподіляти фінансові ресурси, залучати інвестицію для економічного пожвавлення. Війна збільшила соціальне напруження серед населення, а недостатні видатки лише загострять ситуацію, особливо в прифронтових містах через притік ВПО та руйнування.

Дніпропетровська область зазнала значних потрясінь через географічну близькість до лінії фронту та стратегічне розташування. адаптованість бюджету до актуальних викликів сучасності. Область постійно потерпає від обстрілів,

зупинки промисловості, та є певним транзитним містом для ВПО. Тому в області є велика потреба у житлі, медичний послугах, соціальних послугах.

У табл. 2.7 та 2.8 наведені показники видатків місцевого бюджету Дніпропетровської області на соціальний захист на соціальне забезпечення у I-III кварталах 2024 р. за економічною та функціональною класифікацією [76]

Таблиця 2.7

Склад видатків на соціальний захист у Дніпропетровській області у I-III кварталах за економічною класифікацією 2024 року, грн

Назва	Кошторисні призначення	Виконано за період	Виконання,%
Всього – соціальне забезпечення	316 883 433.72	293 090 531.61	91.78
Виплата пенсій і допомоги	6 018 451.00	5 915 470.13	98.28
Стипендії	155 377 118.54	153 690 352.35	97.48
Інші виплати населенню	155 487 864.18	133 484 709.13	85.76

Джерело: розроблено автором за даними [76]

Аналізуючи дані статей витрат, бачимо, що окремою статтею винесена стаття на підтримку та захист пенсіонерів (6 млн грн). Це викликано демографічними особливостями та віковою структурою населення регіону.

Таблиця 2.8

Склад видатків місцевого бюджету Дніпропетровської області на соціальних захист та соціальне забезпечення за функціональною класифікацією у 2024 р., млн. грн

Категорії	Розпис на рік з урахуванням змін, грн	Кошторисні призначення на рік з урахуванням змін, грн	Виконання	
			Виконано за період, грн	Виконання до річного розпису, %
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	155103476.00	171 764 451.65	154 588 053.15	99.66
Соціальний захист пенсіонерів	509236144.00	558 379 419.86	508 031 144.22	99.76
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	5249500.00	5 249 500.00	4 143 044.94	78.92
Соціальний захист ветеранів війни та праці	18013906.00	18 123 455.00	16 032 598.79	89.00
Інша діяльність у сфері соціального захисту	158971995.00	159 573 885.32	140 404 495.84	88.32

Разом	846 575 021.00	913 090 711.83	823 199 336.94	97.23
-------	-------------------	----------------	----------------	-------

Джерело: розроблено автором за даними [76]

Наведені дані свідчать, що виконання видатків за категоріями відбується у повному обсязі, лише за напрямками соціального захисту сім'ї, дітей та молоді, ветеранів є деякі відставання на 21,08% та 11% відповідно. Одними з найбільших є фінансування пенсіонерів, ветеранів та іншої діяльності.

Крім цього, на базі Департаменту соціальної політики Дніпровської міської ради розроблені та діють регіональні програми соціального захисту, які охоплюють різні категорії громадян: підтримка ветеранів війни та праці, осіб похилого віку, інвалідів, ВПО, безробітних.

Згідно «Пояснювальної записки до звіту про виконання бюджету Дніпровської міської територіальної громади за 9 місяців 2024 року» були направлені кошти за наступними програмами [77]:

- «Комплексна програма соціального захисту мешканців міста Дніпра на 2022-2026 рр.»: спрямовано 61 013 633 грн на забезпечення соціальними послугами осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, безробітних, малозабезпечених;
- «Комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб на 2022-2026 роки» було направлено 15 894 117 грн для підтримки;
- «Програма зайнятості населення у м. Дніпро на 2022-2026» отримала фінансування 1 929 429 грн для організації та проведення громадських робіт;
- «Програма підтримки учасників антитерористичної операції, осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, бійців-добровольців та членів їх сімей м. Дніпра «Родина

героя” на 2022–2026 роки» спрямовано 16 589 307 грн на оплату житлово-комунальних послуг та матеріальної допомоги 3111 особам.

Щодо підтримки малозабезпечених громадян, Міністерство соціальної політики запровадило нову виплату «Тепла зима», які можуть отримати діти з малозабезпечених сімей, діти ВПО, зареєстровані як внутрішньо переміщенні особи, віком до 18 років; особи I групи з числа ВПО. Сума виплати становить 6500 грн задля покупки зимового одягу, згідно за даними Дніпровської міської ради більше 13 000 осіб отримують одноразову допомогу за виплатою [78].

Бачимо, що Дніпропетровська область створює регіональні соціальні програми, які в перспективі мають критичне значення для підтримки населення в умовах сучасних зрушень в соціальній, економічній, політичних сферах. Забезпечення базових потреб людей та підтримання соціальної стабільності регіону має велику роль для соціальної безпеки країни.

Дослідження бюджету є ключовим для розуміння фінансового стану та можливостей економіки, оцінки ефективності дій уряду, та прогнозування економічних тенденцій. Ще однією проблемою, яка погіршує бідність як внутрішній ризик в контексті соціальної безпеки є дефіцит бюджету. Саме через це відбувається розрахунок прожиткового мінімуму та соціальних допомог за допомогою ресурсного методу, а не нормативного. Наявна ситуація в країні лише загострює недостатню кількість коштів та ресурсів. Від початку повномасштабного вторгнення всі власні надходження українського держбюджету йдуть на фінансування оборони; такі видатки займають приблизно половину бюджету.

Наразі видатки державного бюджету України фінансуються за рахунок іноземної фінансової допомоги. У 2024 р. потреба у такому зовнішньому фінансуванні складає \$38 млрд. За жовтень поточного року наша країна отримала 1,4 млрд доларів допомоги за рахунок 1,1 млрд доларів кредитного траншу від МВФ за результатами п'ятого перегляду програми співпраці та 300 млрд кредиту від Канади. В листопаді відбулось грантове фінансування на 1,35 млрд від США,

до кінця року Україна має в загальному отримувати грантових коштів на загальну суму 3,9 млрд доларів [47].

Незважаючи на постійну допомогу, цього недостатньо для забезпечення потреб державного бюджету: дефіцит у жовтні становив 4,7 млрд доларів, витрати на погашення внутрішніх і зовнішніх боргів витратили ще 1,8 млрд доларів. Таким чином, за допомогою 1,4 млрд фінансування за допомогою іноземної було покрито лише близько 22% місячної потреби. У січні-жовтні поточного року іноземна допомога покрила 62% потреб державного бюджету у додатковому фінансуванні [47].

Вирівнювати ситуації через складну ситуацію допомагають також такі фінансові світові інституції як МВФ, ЄБР, Світовий банк. Структура фінансової допомоги Україні у 2024 р. зображена на рис. 2.6 [47]

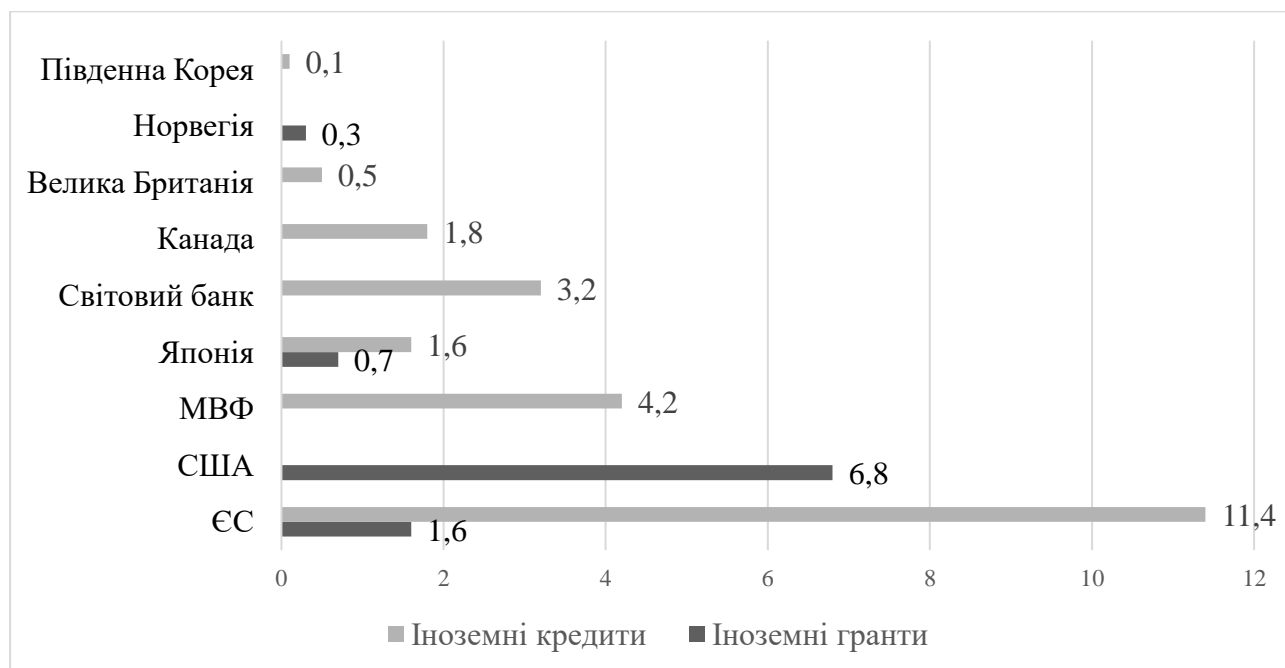

Рис. 2.6 Іноземна фінансова допомога у 2024 р., млрд дол

Джерело: [47]

Існує два види фінансування України – кредити та гранти. Найбільшу частину коштів надав ЄС – в загальному 13 млрд, на другому місці США з грантом на 6,8 млрд, МВФ надав кредит на 4,2 млрд. Крім наведених даних, значну частину коштів було отримано через цінні папери – облігації внутрішньої

державної позики України – 14,4 млрд; 11 млн доларів кредиту від Банку Розвитку Ради Європи, та 3 млн кредиту від Іспанії [47].

За даними центру економічної стратегії від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році Україна отримала вже 100,79 млрд доларів зовнішньої фінансової допомоги. Центр підрахував, що найбільше коштів Україна за ці роки отримала від: Європейського Союзу (40,5 млрд), США (28,2 млрд) та МВФ (11,4 млрд). Значні обсяги фінансування також надходили від Японії (6,3 млрд), Канади (5,4 млрд), Великої Британії (2,6 млрд). Загалом український бюджет фінансували 27 різних країн та організацій. 33% фінансування Україна отримала як безповоротний грант, а 67% надходило у формі пільгових кредитів [47].

Незважаючи на те, що обсяг наданих Україні коштів безпрецедентний, вони все одно менше, ніж необхідно. За роки повномасштабної війни дефіцит державного бюджету перевищив 12,2 млрд доларів, а на погашення внутрішнього і зовнішнього боргу було витрачено близько 3,35 млрд доларів. В результаті 100 млрд іноземних коштів покрили 64% потреби в фінансуванні [47].

Діагностуючи всі розглянуті показники бідності населення, можемо прийти до висновку щодо незадовільного стану соціальної безпеки в період трансформаційних змін соціально-економічного становища України. Для ефективного дослідження впливу бідності як внутрішнього ризику соціальній безпеці показово буде розглянути міжнародні практики оцінки соціальній безпеці, зокрема Індекс соціального прогресу, Індекс процвітання.

Індекс соціального прогресу (Social Progress Index) для оцінки соціальної безпеки охоплює три системи показників: 1) базові потреби (харчування і медичне обслуговування, безпека, забезпечення житлом, водою, електрикою); 2) основи благополуччя (доступ до освіти, інформації та комунікації, охорона здоров'я); 3) доступ до можливостей розвитку (громадянські права, інклюзивне суспільство, доступ до вищої освіти) [79]. У таблиці 2.9 наведені дані досліджуваного індексу серед деяких європейських країн та України.

Таблиця 2.9

Індекс соціального прогресу деяких європейських країн у 2019-2023 рр.

Країна	2019		2020		2021		2022		2023	
	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс
Норвегія	1	90,95	1	92,73	1	90,58	1	90,78	2	90,32
Данія	2	90,09	2	90,43	2	90,36	2	90,48	1	90,38
Німеччина	8	88,84	8	88,03	11	87,28	7	87,73	10	87,64
Польща	32	80,10	32	80,23	35	79,97	36	79,74	36	79,53
Австрія	12	86,99	11	87,46	9	87,67	9	87,50	11	86,73
Україна	59	69,86	57	71,21	58	71,46	58	71,51	59	70,47

Джерело: розроблено автором за даними [79]

За даними Індексу станом на 2023 рік лідерами є скандинавські країни: Норвегія (90,32), Данія (90,38), Швеція (89,09). Країни центральної Європи як Австрія і Німеччина також мають досить високі показники рейтингу через стабільну економіку і соціальні гарантії населенню. Україна та Польща, як країни східної Європи мають нижчі рейтинги через виклики та трансформаційні процеси.

Індекс процвітання країн світу Інституту Legatum (The Legatum Prosperity Index) враховує 300 індикаторів в сфері інклюзивного суспільства (реалізації особистісних та громадських прав, особистісна безпека) відкритої економіки (інвестиційне середовище, можливості економіки, підприємництво) та добробуту населення (освіта, охорона здоров'я, житлові умови) [80]. Дані індексу процвітання для деяких країн Європи наведені на таблиці

Таблиця 2.10

Індекс процвітання в деяких країнах Європи у 2018-2023 рр.

Країна	Рік					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Норвегія	1	2	2	2	2	3
Данія	2	1	1	1	1	1
Німеччина	9	8	9	9	8	9
Польща	34	36	36	36	36	37
Австрія	15	13	11	11	13	14
Україна	99	96	88	78	81	74

Джерело: розроблено автором за даними [80]

Бачимо, що скандинавські країни і далі очолюють рейтинг за досліджуваним індикатором, за словами професора Стефана Брана, сукупність функціонуючих ліберальних інститутів, відкритий ринок та громадянське суспільство дозволяють громадянам процвітати. Австрія з 2021 року знизилась у позиціях і станом на 2023 займала 14 місце. Положення України ж мало досить стрімку тенденцію до покращення, проте у 2022 р. знизилось на 3 позиції в порівнянні з 2021 р. За даними індикаторів Україна має сильні позиції в освіті та соціальному капіталі, але низькі показники безпеки [80].

Таким чином дані про поточне становище України в порівнянні з країнами ЄС можна використовувати не лише заради моніторингу, а й для напрямів удосконалення державної соціальної політики та інших механізмів підвищення соціальної безпеки на прикладі світового досвіду.

Досліджуючи всі умови життя населення в сучасний період, можна навести наступні характеристики стану бідності населення:

- прискорення темпів інфляції та зростання вартості життя;
- розширення безробіття через мобілізації та міграцію робочої сили;
- руйнування інфраструктури і виробництва у промислових прифронтових регіонах;
- збільшення тінізації економіки та незадекларованої праці;
- нерівність доходів громадян у різних регіонах;
- проблема адаптації ВПО, зокрема з робочими місцями, житлом;
- залежність від гуманітарної допомоги задля фінансування соціальної сфери;
- зростання соціальної напруженості через перебої з електропостачанням викликаними атаками на енергосистему України;
- невідповідність законодавчого прожиткового мінімуму інфляції та реальним цінам.

Отже, розглянувши стан показників, які є детермінантами бідності в контексті внутрішньої загрози соціальній безпеці, можемо з впевненістю сказати,

що існуюча система соціального захисту населення є не раціональною. Стан економіки є досить критичним, тому якщо військові дії затягнуться на роки іноземні гранти не зможуть пом'якшувати дефіцит бюджету та забезпечувати блага населенню. Задля оптимізації стану рівня соціальних стандартів і видатків необхідно дослідити іноземний досвід регулювання показників. Адже існує проблема розриву фактичного та законодавчого прожиткового мінімуму, з кожним роком відрив стає суттєвішим, фактичні доходи знижуються, рівень соціальних виплат не забезпечують гідні умови життя. Стимування розміру прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту нівелює всі спроби покращити життєвий рівень. Враховуючи всі дані, проблема бідності населення в порівнянні з нерівністю в доходах досі є актуальною проблемою економіки.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ БОРОТЬБИ З БІДНІСТЮ В КОНТЕКСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Імплементация світового досвіду боротьби з бідністю як внутрішнього фактору загрози соціальній безпеці

Дослідження сучасних способів боротьби з бідністю на міжнародному рівні грає важливу роль у забезпеченні соціальної безпеки на національному рівні. Враховуючи поширеність та комплексність проблеми бідності населення в світі, зрозуміло неможливість повного викорінення бідності як явища, але дослідження мінімізації наслідків потребує комплексного вивчення світового досвіду. Добробут населення багато в чому залежить від глобалізації, міграції, проблеми безробіття та зайнятості обумовлює важливість вивчення світових тенденцій у соціальній політиці.

Як вже було зазначено, ключовим інструментом державної соціальної політики в обрахуванні методики бідності та плануванні видатків є прожитковий мінімум. Міжнародна практика використовує прожитковий мінімум для оцінювання бідності громадян, дохід нижче мінімуму є приводом для виплати соціальної допомоги.

Дослідження практики застосування прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати у різних країнах наведено у аналітичній записці «Підвищення ефективності використання прожиткового мінімуму як інструменту подолання бідності в Україні» Центру аналізу публічних фінансів та публічного управління KSE. Згідно даних аналізу вибірки лише Україна має широке застосування бюджетних виплат до прожиткового мінімуму. Такі країни як Словаччина, Польща, Естонія та США використовують прожитковий мінімум в контексті виплат соціальних допомог, виплат по безробіттю та для адресної допомоги бідному населенню. Мінімальна заробітна плата в розглянутих країнах теж не

має прив'язки до прожиткового мінімуму, а лише переглядається відповідно індексу цін (Польща), чи перераховується у відсотковому співвідношенні (Словаччина) (Додаток К). Таким чином, доводимо недоцільність використання прожиткового мінімуму для цілої мережі видатків бюджету, особливо при проблемі розриву фактичного та законодавчого прожиткового мінімуму [81].

Методика розрахунку прожиткового мінімуму не відповідає сучасним реаліям та є фактором заниження видатків на соціальну сферу, як уже говорилось в другому розділі. Вчені виділяють декілька методів розрахунку прожиткового мінімуму [82-83]:

- Нормативний (розраховується на основі споживчого кошика, з урахування зміни цін та інфляції);
- ресурсний (розрахунок згідно можливостей бюджету національної економіки);
- медіанний (розрахунок на основі величини половини медіанного доходу);
- статистичний (обраховується на рівні доходів 10-20% населення).

США та Великобританія використовує медіанний метод, в той час як Естонія та Словаччина використовує нормативний метод. Україна повинна обраховувати нову вартість споживчого кошику відповідно нормативного методу, але на практиці діє ресурсний метод.

Існує звіт Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) щодо статистики соціального захисту згідно показників «Бази даних соціальних витрат» (SOCX). Він охоплює 38 країн з у періоді 2019-2022 рр. та показує тенденцію зміни соціальних видатків. Лідерами соціальних видатків у відсотку до ВВП у 2022 р. є Франція (31,6%), Фінляндія (29%), Німеччина (26,7%), Австрія (29,4%), США (22,7%), Швеція (23,7%). Частка на соціальний захист і соціальне забезпечення згідно видатків зведеного бюджету України у 2022 р. становила 14,96%, бачимо, що сучасні світові економіки мають соціальну

спрямовану політику, національна економіка на жаль не має можливості фінансувати соціальні видатки на високому рівні[84].

Суттєва різниця пов'язана з функціонуванням різних систем соціального захисту та соціальної політики в європейських країнах. У кожній країні існують свої пріоритетні напрямки, державні інститути і певні інструменти та механізми, що дозволяють реагувати на потреби соціально-економічного розвитку суспільства. Найбільшою популярністю серед учених користується наступна класифікація моделей соціальної політики соціал-демократична (скандинавська), консервативна (континентально-європейська), ліберальна (англо-саксонська). Хоча в документах ЄС виділяють дві моделі соціальної політики: Беверіджську та Бісмарківську [85, с.221].

Бісмарківська модель виходить з того, що соціальний захист людини має бути незалежним від держави та передбачає жорстку систему взаємозв'язку між рівнем соціального захисту й професійною діяльністю працівника. Держава забезпечує лише тих, хто не має мінімального доходу. Індивідуальне страхування залежить від співвідношення страхових внесків. Джерелом фінансування моделі Беверіджа та основних складових системи соціального захисту є державний бюджет, який формується з податків. В основу моделі покладено принцип національної солідарності та ідея держави загального добробуту, відповідно до якої людиною мають опікуватися суспільство і держава [86, с. 34].

Європейська (континентальна) модель застосована у Німеччині, Австрії, Франції. Має тарифне регулювання оплати праці, високі рівні мінімальної заробітної праці. Саме тому логічним є залежність державного соціального страхування від внесків, їх розподіл між працівниками і працюючими. Характерна дещо нижчою спрямованістю соціальних витрат, через це безробітні громадяни мають дещо недостатній рівень соціальної захищеності. Право на адресну соціальну допомогу мають сім'ї з доходами на рівні межі бідності (близько 20 % від середньої заробітної плати), а саме: безробітні, одинокі матері,

бездомні. Саме через це країни з даною моделлю мають розвинені неурядові громадські та благодійні організації [86, с. 34].

Англо-саксонська (ліберальна) модель характерна для Великобританії, США, Австралія. Держава мінімально направляє кошти на соціальну політику, не втручається в ринкову економіку, тому допомога характеризується невеликими виплатами і адресністю за рахунок системи соціального страхування. Держава зацікавлена в тому, щоб громадянин самостійно забезпечував свої потреби та фінансує соціальне забезпечення по залишковому принципу [86, с. 34].

Соціал-демократична (скандинавська) модель застосована у Швеції, Норвегії, Фінляндії. Держава за допомогою системи оподаткування перерозподіляє значну частину податків на соціальні потреби та відіграє значну роль у добробуті населення. Право на соціальне забезпечення мають все населення, зокрема відбувається не лише забезпечення мінімальних благ і послуг, а й стимулювання зайнятості. Характерні риси: розподільча справедливість, соціальне партнерство, високі показники освіченості і зайнятості, фіскальні джерела фінансування видатків на соціальний захист [86, с. 34].

За думкою Л. Баранник, в часи СРСР в ряді соціалістичних країн було сформовано патерналістську модель соціального захисту з переважним фінансуванням із державного бюджету. Соціальна політика держави була спрямована на задоволення потреб людини через відносно низький рівень цін, а проблема прожиткового мінімуму, гарантованого мінімального доходу не була у центрі уваги держави [86, с. 37].

Отже, порівнюючи моделі можемо прийти до висновку, що європейська модель в соціальній захищеності орієнтується на створення і збереження робочих місць, має норми трудового законодавства, які тарифно регулюють рівень оплати праці та ґрунтується на участі працюючих. Ліберальна модель менш захищає населення в сфері соціально-трудоких відносин, бо має досить велику диференціацію в оплаті праці та не має централізованої системи управління зайнятістю. Скандинавська модель окрім широкої системи соціальних послуг,

славиться високорозвиненою системою соціально-трудоу відносин на ринку праці: активна політика зайнятості, партнерство профспілок та держави, бізнес-структур.

Визначаючи характерні риси кожної з чотирьох систем соціальної політики можливо комплексне використання деяких елементів скандинавської та континентальної моделі заради покращення рівня соціальної безпеки та зниження рівня бідності населення. Проте ефективного впровадження позитивного світового досвіду можливе лише за перегляду нормативно-правової бази та посилення соціальної захищеності населення. Досвід Швеції та Німеччини як країн-представниць моделей соціальної політики підтверджує необхідність перегляду системи державних соціальних стандартів та гарантій, розвинення соціального партнерства на основі трипартизму для скорочення безробіття та посилення зайнятості.

Центральне місце соціального стандарту життя в Європейському союзі та США відіграє мінімальна заробітна плата, задля забезпечення мінімального рівня життя населення. До прикладу ЄС враховує соціальні інтереси не лише індивіда, а домогосподарства при встановленні рівня мінімальної заробітної плати, в США це питання визначається в рамках кожного окремого штату, враховуючи відмінності економіки. Згідно з дослідженнями, зростання мінімальної заробітної плати знижує рівень бідності, хоча й супроводжується певними економічними викликами [87]

Деякі науковці як О. Улмасова та К. Насіба вважають, що найбільш вразливими до викликів бідності є молодь, жінки, пенсіонери та низькокваліфіковані працівники. На їх думку, інструментом боротьби з бідністю має бути економічне зростання шляхом зайнятості малозабезпечених, перекваліфікація кадрів та загалом розвиток людського капіталу. На думку вчених постійні пакети та програми субсидій, допомог запозичують капітал економічного зростання не активуючи зацікавленість населення до покращення життєвого рівня [88, с. 88-89].

Заради зниження соціальної диференціації суспільства та покращення ситуації на ринку праці розвинені країни впроваджують програми навчання підготовки та перепідготовки кадрів з метою зниження бідності молоді. Наприклад, у Німеччині функціонують центри перекваліфікації, що фінансуються державою, а в США законодавча програма, як Workforce Innovation and Opportunity Act (WIOA), спрямована на навчання молоді і стимулювання їх зайнятості. Ефективність цих заходів відбувається в тому, що вони забезпечують людям нові професійні навички, які відповідають потребам ринку праці [89].

В Україні крім існуючої системи загальнообов'язкового соціального страхування та пенсійного забезпечення, існують приватні фонди. Проте в Україні майже відсутнє зацікавленість громадськості до недержавних фондів соціального захисту. В Європі, до прикладу існує приватна пенсійна система, добровільні програми, до яких можуть долучитися всі охочі. Пропонуються різними фінансовими установами: банками, страховими компаніями, інвестиційними фондами, і це формує додатковий дохід в майбутньому. Світова громадськість ж використовує приватні фонди задля мінімізації наслідків соціальних ризиків і боротьби з бідністю населення, до приклад Німеччина, в якій широко поширені фонди пенсійного страхування, та Швеція - системи соціального страхування охоплюють усіх громадян, що дозволяє значно скоротити рівень бідності. Щодо пенсійного забезпечення у Швеції діє трирівнева пенсійна система, де накопичувальну складову має третій і другий рівні. Розмір внесків на першому рівні становить 16%, на другому накопичувальному – 2,5%, а третій рівень добровільного страхування діє на індивідуальному договорі. На урядовому рівні діє система нагляду за роботою фондів. У Німеччині також діє рівень недержавного пенсійного забезпечення, крім пенсії за віком працівники мають змогу укласти договір щодо додаткового забезпечення. Особливістю німецької моделі є те, що на підприємстві є самоврядний структурний підрозділ, що займається корпоративними та особистими пенсійними програмами працівників [90].

Незважаючи на поширення соціальних послуг та систему соціальних допомог в Україні, зокрема розбудові мережі закладів соціального обслуговування виплати не автоматизовані в реєстрах. У розвинених країнах, таких як Швеція та Нідерланди, системи автоматизації виплат забезпечують швидке й безперебійне надання соціальних послуг громадянам. Наприклад, у Швеції соціальні виплати інтегровані в систему державного реєстру, що автоматично розраховує розмір допомоги на основі податкових даних. Це скорочує адміністративні витрати та мінімізує людський фактор, який може спричинити помилки або зловживання. Такі системи не лише полегшують доступ до соціальних послуг, а й сприяють підвищенню довіри громадян до уряду [91].

Таким чином, серед пріоритетних напрямів оптимізації стану соціальної безпеки, на нашу думку, доцільно виділити наступні:

- політика мінімальної заробітної плати як соціального стандарту;
- програми підвищення кваліфікації та зайнятості;
- системи соціального страхування серед працюючих;
- популяризація недержавних пенсійних фондів серед працюючих та пенсіонерів;
- автоматизація виплат через державні реєстри.

Отже, українська сучасність характеризується суперечливими тенденціями в сфері соціальної безпеки. В Україні теперішні інструменти мінімізації наслідків бідності зорієнтовані на виживання населення, в той же час як в світовій спільноті сформована більше гармонійна система захисту. В Україні є застійні проблемні фактори соціальної політики, які поглиблюють межу бідності населення. Війна лише розширює глибину бідності та призводить до демотивації суспільства. Диспропорції системи соціального забезпечення потребують рішучих дій та запровадження програм відродження України заради поліпшення зайнятості і оплати праці населення, відновлення інфраструктури та боротьби з наслідками війни.

3.2 Економічна програма відродження України як шлях подолання бідності та посилення соціальної безпеки

У суспільстві домінує думка, що побороти бідність можна насамперед через збільшення розмірів державних соціальних виплат в рамках системи соціального захисту населення. Дійсно, вона є ефективною протидією бідності в усьому світі. За період становлення державності українська система захисту населення зазнала кардинальних змін від пострадянської системи «зрівнювання» до європейської системи «диференціації». Проте, на думку Л.Б. Баранник, в даній сфері відбулися суто теоретичні зміни, які пов'язані з методами залучення джерел фінансування та механізмом здійснення соціальних виплат [92].

Перед Україною постали розширені зобов'язання щодо дотримання міжнародних соціальних стандартів. Актуальність зобов'язань підтримання європейських цінностей вимагає модернізації української економіки заради більшої ефективності досягнення добробуту та системи соціального захисту.

Дослідження проведене в другому розділі засвідчує про суттєві загрози соціальній безпеці в порівнянні з провідними країнами світу. Деструктивні явища, які існували до 2022 р. лише загострюються, а нові виклики лише погіршують ситуацію. Саме через це виникає необхідність економічної програми відродження України на шляху подолання бідності і посилення соціальної безпеки, включаючи розробки заходів не лише на загальнодержавному рівні, а й у регіонах заради локального відновлення, з урахуванням світового досвіду.

Відсутність системного підходу до розбудови заходів на фоні обмежених ресурсів бюджету лише погіршує стан індикаторів стану соціальної безпеки.

Європейська комісія видала «Communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. Ukraine relief and reconstruction» щодо реконструкції та відновлення України, де зауважила про 4 важливих пункти відбудови, які мають відбуватись згідно принципів політики ЄС [93]:

— відновлення країни, зокрема інфраструктури, охорони здоров'я, житла та освіти, а також забезпечення цифрової та енергетичної стійкості відповідно до новітніх європейських стандартів;

— модернізація держави та її інститутів для забезпечення належного управління та поваги верховенства закону шляхом надання адміністративної підтримки та технічної допомоги, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях;

— поглиблення економічної та суспільної інтеграції України та її народу з ЄС;

— відновлення економіки та суспільства України шляхом сприяння сталій та інклюзивній економічній конкурентоспроможності, сталої торгівлі та розвитку приватного сектора.

Однією з спроб програми відродження України згідно принципів Європейської комісії є матеріали робочої групи «Соціальний захист» в проекті Плану відновлення України розроблені Національною радою з відновлення України від наслідків війни розроблені у липні 2022 року [94].

План мав три категорії:

— «Соціальна підтримка малозабезпечених та осіб, які потрапили у складні життєві обставини» - аналіз соціальних послуг та перегляд системи соціальної підтримки;

— «Пенсійне забезпечення та соціальне страхування. Стимулювання населення до накопичення»;

— «Фінансова політика у соціальній сфері» - аналіз соціальних видатків та прозорість звітування заради ефективності управлінських рішень.

Існує веб-сайт «План відновлення України», в якому зібрані 850 національних проєктів з різноманітних сфер, від соціальної до енергетичного. Всього на фінансування проєктів збираються витратити 750 млрд дол за 10 років, в період 2023-2025 року планується витратити 350 млрд дол на 580 проєктів. Довгострокі проєкти мають спрямованість на впровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, підтримку ВПО, програми доступу до житла, заходи щодо сімейної політики. Цікавим є трансформація розгалуженої системи

соціальних виплат, проведення аналізу ефективності інструментів підтримки громадян та зміни у наданні соціальної допомоги [95]

За словами О. Жолнович, міністра соціальної політики таргетування соціальної допомоги є поштовхом людей до активної участі людей до вирішення соціальних проблем завдяки соціальним послугам, а не матеріальної допомоги держави. Міністр вважає, що :«соціальні виплати - це не страховий платіж як пенсія, це разове вирішення складної ситуації у якій опинилася людина, яку потрібно подолати, а не заморозити». Подібні шляхи вирішення потрібні через недостатність фінансових інструментів [96].

Враховуючи позитивний досвід розвинутих країн світу, а також вітчизняні реалії, слід зазначити, що важливу роль в системі інституційного подолання бідності в контексті оптимізації соціальної безпеки відіграє законодавча та нормативно-правова складова, яка є ефективним важелем в процесі соціального забезпечення та формування високого рівня життя населення.

Система соціального захисту населення передбачає використання різних форм і методів соціального захисту з дотриманням диференційованого підходу до кожної людини або соціальної групи. Способи соціальної підтримки українських громадян традиційні рік у рік: підвищення мінімального розміру оплати праці відповідно до зростання прожиткового мінімуму, індексація заробітної плати працівників бюджетної сфери, індексація соціальних виплат та допомог, підтримка сімей з дітьми тощо. Уряд прагне трансформувати ці способи таргетуванням соціальної допомоги задля зосередження на критичних видатках соціальної сфери. Цей процес досить обширний і багатоетапний, алгоритм потребує аналіз статистичної інформації щодо соціальної допомоги населенню, подальшої сегментації, диференціація призначення допомоги за рахунок виплат та соціальних послуг, на надання матеріальних, інформаційних, кадрових послуг [97].

Трансформація системи соціального захисту та соціального забезпечення викликана кризою фінансових ресурсів, і є вимушеним заходом. Проте даний метод оптимізує систему соціальних гарантій населенню.

Е. Лібанова зауважує, що «сферою відповідальності держави є створення сприятливих, справедливих і усталених правил гри, бізнесу – забезпечення гідної зайнятості за умов дотримання принципів соціальної відповідальності, суспільства – підтримка непрацевдатних у поєднанні із зусиллями кожної працевдатної особи щодо покращення свого матеріального стану» [98]. Проте, вкрай складно узгодити інтереси держави, бізнесу та суспільства через домінування власних інтересів, що призводить до соціальних конфліктів та затяжних проблем політики подолання бідності. Економічна програма подолання бідності має враховувати наступні проблеми в реалізації: тіньова економіка, суспільне утриманство, патерналізм, недовіра до уряду, макроекономічні бар'єри подолання бідності. Е. Лібанова говорить, що «єдиною метою економічного розвитку в XXI сторіччі має визнаватись якість/рівень життя населення». В цьому контексті економічна програма подолання бідності має враховувати економічні фактори, як захист власного виробництва, експорт товарів, а не сировини (враховуючи географічне положення України), що забезпечить зростання ВВП, бюджетні надходження, які в свою чергу покращать фінансові можливості соціальних інститутів, збільшення доходів та як наслідок зниження бідності [98].

Розглядаючи економічні фактори не можливо не сказати, про важливість інвестицій у відновлення інфраструктури. Промислові зони на сході та півдні було значно уражені, або захоплені, що несе за собою проблеми з робочими місцями. Щоденні обстріли значно пошкодили логістику, енергосистему (можлива модернізація за допомогою відновлюваних джерел енергії). Сукупність проблем негативно впливає на експорт та економічну активність бізнесу. Одним з важливих кроків є розвиток малого та середнього підприємництва за допомогою пільгових програм та грантів, стартапів. Ці заходи забезпечать стабільність економічного розвитку, створять нові робочі місця. Проблеми ринку праці потребують ініціатив щодо перекваліфікації задля адаптації населення до нових потреб ринку праці.

Проблема людського капіталу напряду пов'язана з проблемою освіти, зокрема вищої. В Україні завжди існувала проблема попиту і пропозиції ринку праці, за якої надмірне прагнення отримати саме вищу освіту протистояло застарілій структурі економіки й ринку праці України. Відсутність попиту на кваліфіковану робочу силу викликає проблему міграції, тому економічна політика має забезпечити стратегію розвитку освіти з потребами в робочій силі. Економіка України орієнтована насамперед на сільське господарство, експорт сировинних ресурсів та виробництво, тому освідчений та кваліфікований персонал може отримати робочі місця лише за кордоном поглиблюючи масштаби безробіття.

Незабезпеченість робочими місцями знижує мотивацію до легального працевлаштування та збільшує корупційну складову. Забезпечення соціальної політики матеріальними ресурсами напряду пов'язане з фіскальною політикою, в умовах нестабільності макроекономічних показників бізнес не в змозі наповнити бюджет податками. Тінізація економіки негативно впливає на фінансове регулювання заходів стабільності суспільних відносин.

Підводячи підсумки, оптимізація стану соціальної безпеки за допомогою розробки та впровадження програми економічного відродження мають складнощі, які перетинаються протягом всіх років незалежності. Для досягнення цілей та пріоритетів відновлення України варто провести багатоаспектну роботу щодо дослідження перешкод та методів їх мінімізації шляхом розвитку соціального партнерства.

Важливими кроками для створення економічної програма відродження України як шляху подолання бідності та посилення соціальної безпеки є наступні заходи:

- Інвестиції у відновлення інфраструктури;
- розвиток малого та середнього підприємництва;
- розвиток людського капіталу;
- цільова підтримка вразливих груп;

- дослідження фіскальної політики, податкових платежів на стан видатків соціально сфери;
- трансформація системи соціального захисту та соціального забезпечення;
- впровадження соціальних послуг для вразливих категорій громадян.

Отже, економічне зростання держави дозволить виділити ресурси на скорочення рівня безробіття, який є одним з основних соціальних причин ризиків бідності. Успішні економічні програми, такі як державні інвестиції в інфраструктуру чи підтримка малого та середнього бізнесу, сприяють активізації підприємництва й зайнятості. У свою чергу стабільний дохід населення зменшує залежність від соціальної допомоги. Такі інвестиції в соціальну інфраструктуру знижують ризики соціальної ізоляції та посилюють соціальну безпеку. Зменшення нерівності можливе завдяки рівномірному економічному розвитку та дозволяє скоротити розрив між багатими й бідними верствами населення. Крім того, впровадження прогресивної податкової системи або адресних соціальних програм перерозподілу доходів крок до зниження рівня нерівності та зниження соціальних ризиків.

ВИСНОВКИ

1. У магістерській роботі було здійснене узагальнення теоретичних аспектів бідності населення, розглянуто діалектичний зв'язок між індикаторами бідності та соціальною безпекою країни. Україна, як соціальна держава, в сучасних глобалізаційних зрушень має дотримуватись міжнародних норм щодо соціальних стандартів та гарантій щодо забезпечення гідного життя та захисту населення від наслідків бідності.

2. Очевидно, війна внесла свої корективи на розширення межі та глибини бідності та загострила існуючі проблеми. Однією з найбільших перешкод є існуюча система соціального захисту населення, яка представлена державними соціальними гарантіями, розміри яких не в змозі задовольнити добробут суспільства.

3. Однією з найгостріших проблем бідності українців – проблема ринку праці, стрімке безробіття через незадовільну оплату праці. Тобто соціальна диференціація суспільства лише поглиблюється тягнучи за собою взаємопов'язані проблеми зниження мотивації до легальної праці, приховування доходів, та фіскальних проблем наповнення бюджету видатками. Розбудова ефективної системи мінімізації наслідків бідності неможлива через неузгодження бізнес-структур, суспільства та держави. Неорганізованість викликає проблеми в реалізації людського капіталу, зокрема в сфері освіти та реалізації своїх трудових можливостей.

4. Існуюча система соціальної політики не є дієвим інструментом в реалізації конституційних соціальних прав громадян на соціальний захист та соціальне забезпечення, зокрема через обмеженість фінансових ресурсів бюджету та теоретико-методичних засад законодавчого забезпечення. Бідність це суспільно-економічна проблема, яка існує в кожній країні і залишається однією з глобальних проблем людства та вимагає практичних дій щодо її зменшення.

5. Імплементація світового досвіду має реформувати базовий соціальний стандарт шляхом врахування мінімальної заробітної плати як інструменту для досягнення гідного життя та самореалізації, адже український прожитковий мінімум не в змозі забезпечити доступ до благ і послуг і скоріше є показником межі бідності.

6. Проблема бідності особливо загострюється у повоєнний період, бідності пригнічує соціально-економічний розвиток. Поширення бідності серед працюючих перешкоджає стабільному економічному розвитку та доступу до благ. Тому національна модель соціальної політики в Україні має постійно оновлюватись та спрямовуватись на подолання бідності, створення нормальних умов життя і праці шляхом розробки економічної програми відродження України.

7. Ідеальна мета боротьби з бідністю – її викорінення, але це неможливо. Завдяки заходам уряду можливо лише зменшити масштаби розшарування населення та мінімізувати прояви. Варто пам'ятати, що війна з кожним днем загострює проблему в усіх сферах життя. Якщо заходи з оптимізації не будуть прийняті, бідність буде охоплювати все більше людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Буняк Н.М. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
3. Суріков О. О. Соціальна безпека. *Фармацевтична енциклопедія*. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6639/socialna-bezpeka>
4. Сиченко О.О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави / О.О. Сиченко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 186. – Вип. 174. – С. 34–38.
5. Julien Damon. The socio-economic impact of social security. ISSA RESEARCH REPORT.2016. Р. 5. URL: https://www.issa.int/sites/default/files/documents/publications/2-ISSA_SEISS-205770.pdf.
6. Lucinda Platt. What is social policy?. *London School of Economics and Political Science*. URL: <https://www.lse.ac.uk/social-policy/about-us/What-is-social-policy>
7. Основи соціальної безпеки : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Кравченко Л. В. — Умань : Візаві, 2022. — 127 с.
8. Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року. *Організація Об'єднаних Націй*. № 30822. 2015
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
- 10.Бойко І. Конструювання соціальної проблеми бідності в медіапросторі сучасного українського суспільства : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04.

Львів, 2019. 215 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/dis_boiko.pdf.

11. Фаріон М. Подолання бідності: що важливіше, темп зростання чи якість інститутів / Михайлина Фаріон, Марія Бута // Галицький економічний вісник. — Т. : ТНТУ, 2020. — Том 63. — № 2. — С. 84–95. — (Економіка).
12. Коваленко Н. В. Бідність як соціально-економічна категорія. Державне будівництво. 2007. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_2_10
13. Приходько І. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття бідності. Молодий вчений. 2018. № 1 (53). С. 529–532.
14. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
15. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
16. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 03.05.1996 р. : станом на 7 верес. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
17. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.12.1979 : станом на 6 жовт. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
18. Про Стратегію подолання бідності : Указ Президента України від 15.08.2001. № 637/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/2001#Text>
19. Про схвалення Стратегії подолання бідності : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-p#Text>
20. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності : Наказ М-ва соц. політики України від 18.05.2017 № 827/403/507/113/232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text>

21. Варій М. Й. Психологія: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.]/М. Й. Варій – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 288 с.
22. Найменш розвинуті країни / Савчук І.Г. // Словник суспільної географії. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://geohub.org.ua/node/5321>
23. Баранова Н. П. Соціальні стандарти та соціальні гарантії в системі соціальної політики України [Електронний ресурс] / Баранова Н. П., Новікова Т. В.; ЦПСД.
24. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
25. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV : станом на 20 січ. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>
26. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 № 1768-III : станом на 16 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>
27. Про межу малозабезпеченості : Закон України від 04.10.1994 № 190/94-ВР : станом на 1 січ. 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190/94-вр#Text>.
28. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX : станом на 21 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>
29. The SDGs in Action. UNDP. URL: <https://www.undp.org/africa/waca/sdgs-action>
30. Самооцінка домогосподарствами ознак бідності та депривації щодо доступності окремих товарів та послуг та поширення відповідних проявів позбавлення : стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvvdg/sdg_dtp_2017.xls

31. Пивоварчук Л. В. Інституційне забезпечення реалізації соціальних гарантій держави у національній економіці: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»; Національний університет водного господарства та природокористування м. Рівне, 2016 189 с. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/4494/1/Дисертація%20Пивоварчук%20зах.pdf>
32. УРСР vs Україна: в якій країні краще жити, або 26 цифр про головне. URL: <https://voxukraine.org//cards/26-indexes/index.html>.
33. Чому українці живуть гірше всіх в Європі. URL: https://slavutych.info/news/panorama/4631-rochemu_ukraincy_zhivut_khuzhe_vsekh_v_evrope_.html
34. Стан інвестиційної діяльності в Україні. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://me.gov.ua/view/09ebfb1d-0c58-490b-96dd-453a41285d4b>
35. Як змінювався рівень бідності в Україні останні 20 років. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/16/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini-ostanni-20-rokiv>
36. Рівень життя та бідності населення – інформує Мінсоцполітики. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9097-riven-zhyttia-naselennia-ta-riven-bidnosti-informuie-minsocpolityky.html>
37. Основні показники рівня життя населення у січні 2022 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21560.html>
38. McAuliffe, M. and A. Triandafyllidou (eds.), 2021. World Migration Report 2022. International Organization for Migration (IOM), Geneva.
39. Звіт про виконання Стратегії подолання бідності за 2016-2020 роки. Міністерство соціальної політики України. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/20063.html>.
40. Poliakova S., Kohatko Y. Poverty of the Ukrainian Pensioners: Pre-War Situation and Influence of the War. *Demography and social economy*. 2023. Vol. 2. P. 92–109. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.092>

- 41.Ціль 1 подолання бідності. Індикатори цілей сталого розвитку. *Indicators For The Sustainable Development Goals*. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/1/>
- 42.Рівень безробіття в Україні (2000-2021). *МінфінМедіа*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
- 43.Якимчук А. Ю., Кардаш О. Л., Постельжук О. П., Якимчук О. Ф. Оцінка показників соціальної безпеки України у контексті національної безпеки держави задля досягнення цілей сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 75–80. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.13-14.75
- 44.Бондаревська К. В., Метлицька В. О., Божко А. С. Рівень життя населення та напрями його підвищення в умовах пандемії COVID-19. *Бізнес Інформ*. 2021. №10. С. 221–226
- 45.Recommendation concerning National Floors of Social Protection, 2012 (No. 202). *International Social Security Review*. 2013. Vol. 66, no. 3-4. P. 193–200. URL: <https://doi.org/10.1111/issr.12024>
- 46.Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
- 47.Трекер економіки України під час війни. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/#anchor-9>
- 48.Про Державний бюджет України на 2019 рік : Закон України від 23.11.2018 р. № 2629-VIII : станом на 13 груд. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>
- 49.Про Державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX : станом на 10 груд. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
- 50.Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15.12.2020 р. № 1082-IX : станом на 9 груд. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>
- 51.Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX : станом на 29 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

52. Monthly minimum wages. *Eurostat*.
URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_mw_cur/default/table?lang=en
53. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування відділ з питань економічної стійкості та статистики. 2022. С. 12. URL: <https://me.gov.ua/view/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>.
54. Beaumont P. Pawn shops and bread queues: poverty grips Ukraine as war drags on. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/30/ukraine-war-poverty-irpin-pawn-shops-bread-queues>
55. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку" : Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>.
56. Статистичний щорічний України 2023 / ред. І. Є. Вернер. Київ : Держ. служба статистики України, 2024. 265 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf.
57. Статистичний щорічний України 2015/ ред. І. М. Жук. Київ: Держ. Служба статистики України, 2016. 575 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf
58. Tymbaliuk I., Pavlikha N., Tymbaliuk S. Labour market dynamics in ukraine during war: analysis of migration trends and unemployment indicators. *Innovative economy*. 2023. No. 2. P. 101–109. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.2.13>.
59. Скільки заробляють українці у 2024 році – аналіз зарплат за галузями. *Liga*. URL: <https://finance.liga.net/ua/infographic-of-the-day/infografica/skilky-zarobliaiut-ukraintsi-u-2024-rotsi-analiz-zarplat-za-haluziamy>
60. Самаєва Ю. Четві працюючих грошей вистачає тільки на їжу. Дійсно, чому б не підвищити їм податки. *Mirror Weekly*. URL:

<https://zn.ua/ukr/macroeconomics/chverti-pratsjuchikh-hroshej-vistachaje-tilki-na-jizhu-dijsno-chomu-b-ne-pidvishchiti-jim-podatkiv.html>

61. Household consumption by purpose. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Household_consumption_by_purpose#Composition_of_EU_household_expenditure_in_2022
62. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>
63. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII : станом на 13 груд. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>
64. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2015-2022 роках. Міністерство соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/12286>
65. Інформація Мінсоцполітики щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму. *Федерація професійних спілок України*. URL: <https://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialnij-zakhist/24201-informatsiia-minsotspolityky-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu.html>
66. Розрахунки прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення (у цінах вересня 2024). URL: <https://www.fpsu.org.ua/images/images/2024/October/161024/%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA-1.pdf>
67. Реальний прожитковий мінімум в Україні втричі вищий, ніж на папері. Економічна правда. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/10/2/720090/>
68. Мінімальна зарплата в Україні. МінфінМедія. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

69. Розрахунки прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення (у цінах вересня 2024). URL: <https://www.fpsu.org.ua/images/images/2024/October/161024/%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA-1.pdf>
70. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
71. Situation Ukraine Refugee Situation. Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
72. Як змінилася міграція з України та якими будуть наслідки. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93px84133jo>
73. Тіньова економіка коштує бюджету 420 мільярдів – Гетманцев. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/10/15/720580/>
74. Семиразове зростання: економістка заявила про збільшення крайньої бідності в Україні. *Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/semirazove-zrostannya-ekonomistka-zayavila-pro-zbilshennya-kraynoju-bidnosti-v-ukrajini-12850248.html>
75. Видатки зведеного бюджету України. *МінфінMedia*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2022/>
76. Обласний бюджет Дніпропетровської області URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/0410000000/local-expenses?class=functional>
77. Пояснювальної записки до звіту про виконання бюджету Дніпровської міської територіальної громади за 9 місяців 2024 року. URL: https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/informaciya_do_zvitu_pro_vikonannya_byudzhetu_dniprovskoi_miskoi_teritorialnoi_gromadi_za_9_misyaciv_2024_roku.pdf
78. Більше 13 тисяч людей у Дніпрі отримають одноразову грошову допомогу за програмою «Тепла зима» - Дніпровська міська рада. *Дніпровська міська*

рада. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/70073/bilshe-13-tisyach-lyudej-u-dnipro-otrimayut-odnorazovu-groshovu-dopomogu-za-programoyu-tepla-zima>

79. Global Social Progress Index. *Social Progress Imperative*. URL: <https://www.socialprogress.org/social-progress-index>
80. The Legatum Prosperity Index (2023) by the Legatum Institute :: Legatum Prosperity Index 2023. *Legatum Prosperity Index 2023*. URL: <https://www.prosperity.com/>
81. Іерусалимов В. Підвищення ефективності використання прожиткового мінімуму як інструменту подолання бідності в Україні. 2021. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/02/Prozhitkoviy-minimum_TSentr-analizu-publichnih-finansiv_Analitichna-zapiska_22-lyutogo_compressed-1.pdf
82. Бикова А. Л., Лобза А. В., Семенова Л. Ю. Прожитковий мінімум як базовий соціальний стандарт в Україні: реалії та проблеми вдосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2016. № 16. С. 108–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_17_24.
83. Баранник Л. Б. Прожитковий мінімум як основа фінансового планування в системі соціального захисту населення України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 2 (14). С. 171-179.
84. Organisation for Economic Cooperation and Development : Social Expenditure Database (SOCX). URL: <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>
85. Михненко А. Щур. Н. Світові моделі соціальної політики: уроки для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 2. С. 219-227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2011_2_31.
86. Соціальний захист громадян : навчальний посібник / Л. Б. Баранник. – Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. – с.34.

87. Stiglitz, J. Economics. URL: https://www.academia.edu/8146277/Economics_Stiglitz с. 122-123
88. Ulmasova O. B., Nasiba K. A. Reducing poverty and the causes that cause it. *Boshqaruv va etika qoidalari onlayn ilmiy jurnali*. 2024. Vol. 3, no. 4. P. 88–89.
89. Workforce Innovation and Opportunity Act. URL: <https://www.dol.gov/agencies/eta/wioa>
90. Пенсійні фонди у світі. *Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України*. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/pensiini_fondy_u_sviti.html
91. Lars Osberg & Andrew Sharpe, 2012. "Measuring Economic Insecurity in Rich and Poor Nations," CSLS Research Reports 2012-03, Centre for the Study of Living Standards
92. Баранник Л.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку: монографія. Дніпропетровськ: ДДФА, 2012. 496 с.
93. Communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. Ukraine relief and reconstruction. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/ukraine-relief-reconstruction_en.pdf
94. План відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: https://cdn.prod.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea412096a8be9a85f2ac1_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82.docx.pdf.
95. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>

- 96.Оксана Жолнович: Якщо ми не змінимо філософію соціальної підтримки, ми не повернемо частину людей з-за кордону.
<https://www.msp.gov.ua/news/22105.html>
- 97.Попович А. Таргетована соціальна допомога в умовах сучасних викликів. Соціальна робота: виклики сьогодення : Збірник наукових праць за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2024. 268 с.
- 98.Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу / Е. М. Лібанова ; Нац. академія наук України, Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань : Видавець "Сочінський М.М.", 2020. – 456 с.

ДОДАТКИ

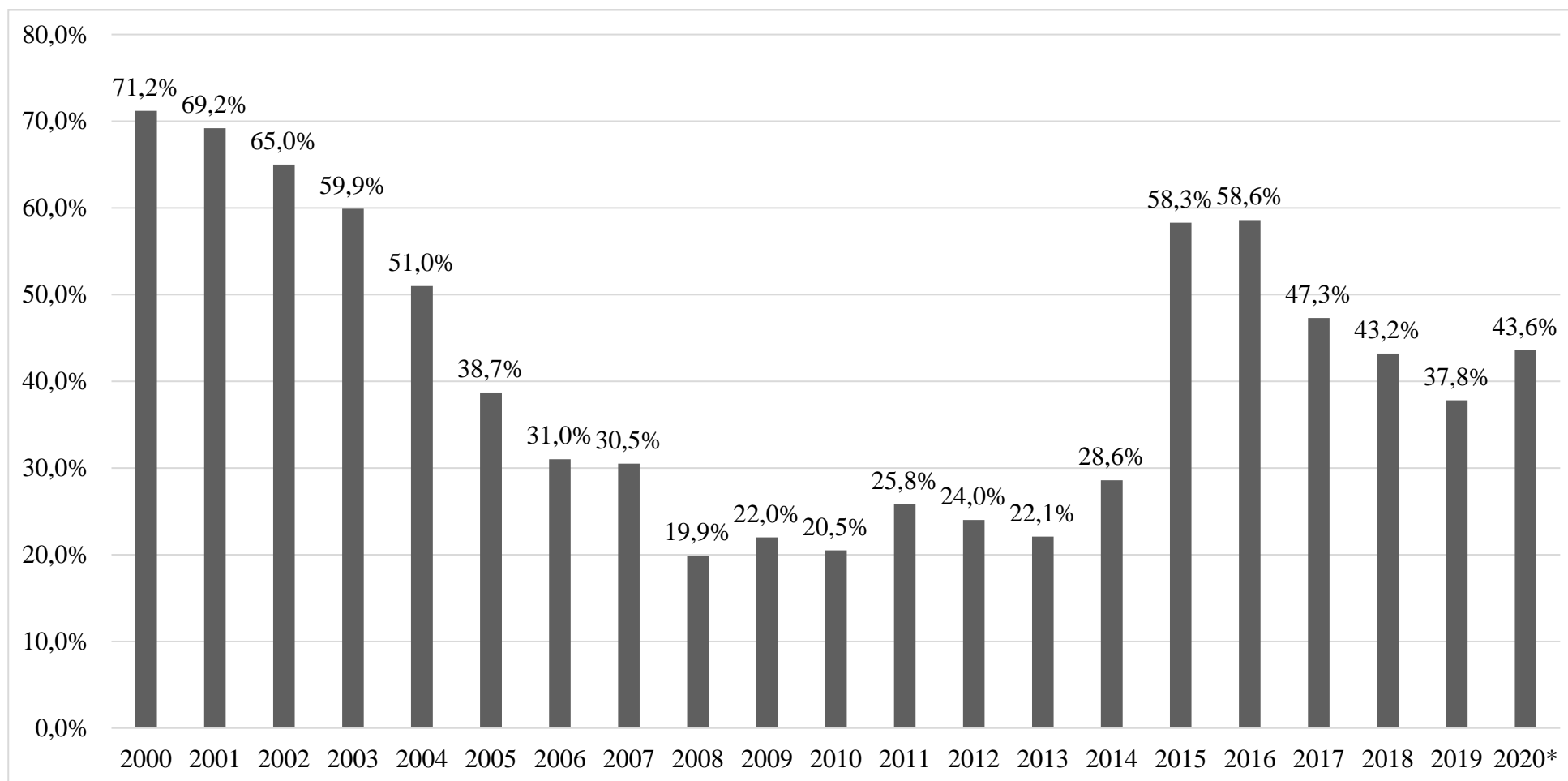

Рис. А.2.1. Динаміка рівня бідності населення в Україні протягом 2000-2020 рр.

*Примітка - Прогноз UNICEF

Джерело: [35]

Рис. Б.2.1 Середня заробітна плата за видами економічної діяльності у січні 2022 р., грн

Джерело : [37]

Додаток В

Таблиця В.2.1

Заробітна плата штатних працівників за січень 2022 року по регіонах, грн

	Нараховано в середньому працівнику				Індекс реальної заробітної плати:	
	січень 2022 року грн	у % до			січень 2022 р. у % до грудня 2021 р.	січень 2022 р. у % до січня 2021 р.
		грудня 2021 року	січня 2021 року	середнього рівня по економіці		
Україна	14 577	83,5	118,2	100,0	82,5	107,4
Вінницька	12 555	81,1	116,8	86,1	80,4	107,2
Волинська	11 735	80,5	116,8	80,5	79,4	105,7
Дніпропетровська	14 479	91,7	113,6	99,3	90,6	103,3
Донецька	15 480	90,0	112,3	106,2	89,4	102,1
Житомирська	12 123	82,9	119,9	83,2	82,3	109,9
Закарпатська	12 115	76,8	116,3	83,1	75,6	106,0
Запорізька	14 510	86,0	115,7	99,5	84,7	105,9
Івано-Франківська	11 827	84,6	112,0	81,1	83,4	101,3
Київська	15 152	87,0	119,8	103,9	86,0	108,4
Кіровоградська	11 658	87,4	119,2	80,0	85,9	107,8
Луганська	12 266	77,7	118,8	84,1	76,9	108,7
Львівська	12 936	84,8	117,2	88,7	83,4	107,1
Миколаївська	14 382	78,1	114,7	98,7	77,3	104,2
Одеська	12 960	84,3	117,9	88,9	83,2	107,1
Полтавська	13 412	83,9	118,1	92,0	82,6	107,1
Рівненська	13 358	77,7	117,1	91,6	76,9	106,8
Сумська	12 119	83,0	117,6	83,1	81,4	104,9
Тернопільська	11 455	79,6	115,5	78,6	79,1	105,3
Харківська	12 510	84,3	120,7	85,8	83,0	109,0
Херсонська	11 778	82,6	118,1	80,8	82,3	109,0
Хмельницька	12 352	76,3	115,2	84,7	75,4	104,8
Черкаська	12 311	85,4	117,7	84,5	84,7	106,1

Продовження додатку В

	Нараховано в середньому працівнику			Індекс реальної заробітної плати:		
	січень 2022 року грн	у % до			січень 2022 р. у % до грудня 2021 р.	січень 2022 р. у % до січня 2021 р.
Чернівецька	11 326	79,1	116,8	77,7	78,0	107,1
Чернігівська	11 853	87,6	120,0	81,3	86,2	107,8
м. Київ	21 347	79,8	121,8	146,4	78,5	110,2

Додаток Д
Таблиця Д.2.1

Індекси споживчих цін на деякі товари і послуги в Україні у 2010-2023 рр, %

	Індекс споживчих цін	Продукти харчування та безалкогольні напої	Одяг і взуття	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок	Відпочинок і культура	Освіта
2010	109,4	110,9	103,7	109,4	103,2	107,9	109,6	93,6	104,0	113,1
2011	108,0	106,4	101,6	117,1	102,9	106,7	117,6	100,6	103,7	108,9
2012	100,6	97,9	98,9	102,6	101,9	103,7	108,2	102,0	101,5	105,1
2013	99,7	97,8	97,0	100,3	99,7	102,3	102,0	101,2	99,7	103,4
2014	112,1	112,2	102,0	116,2	111,7	116,5	124,5	100,9	110,7	103,2
2015	148,7	145,9	133,1	215,8	145,9	137,6	136,8	105,9	142,7	117,9
2016	113,9	109,0	116,1	135,1	109,4	111,7	106,5	103,9	112,2	116,5
2017	114,4	112,9	102,4	126,7	102,9	106,2	114,2	108,7	104,3	111,9
2018	110,9	111,1	101,8	106,8	106,1	108,8	115,7	111,0	104,4	114,6
2019	107,9	108,0	100,2	108,0	102,9	106,7	104,1	115,5	102,4	113,4
2020	102,7	102,7	95,4	97,0	99,3	105,3	98,1	106,5	98,2	113,6
2021	109,4	110,8	95,5	123,2	102,9	106,6	110,0	105,2	103,3	115,3
2022	120,2	126,6	97,3	105,1	116,1	114,5	131,8	110,9	110,9	114,1
2023	112,9	114,7	99,5	110,0	112,7	112,8	112,1	107,8	107,3	115,6

Джерело: побудовано автором за даними [46]

Додаток Е
Таблиця Е.2.1

Доходи і витрати населення України в 2010-2022 рр., млн грн

	Роки												
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Доходи всього, млн.грн.	1101175	1266753	1457864	1548733	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060	4045191	4863519	5257066
- у тому числі соціальні допомоги та інші трансферти	423741	469386	542781	586379	562325	658885	699340	886458	1056134	1190252	1367577	1579707	1754471
Витрати всього, млн. грн	1101175	1266753	1457864	1548733	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060	4045191	4863519	5257066
Наявний дохід, млн грн	847949	988983	1149244	1215457	1151656	1362599	1582293	2008278	2470325	2905821	3117891	3725498	3847601
Реальний наявний дохід, % до попереднього року	117,1	108,0	113,9	106,1	88,5	79,6	102,0	110,9	110,9	109,0	104,5	109,2	85,9

Джерело: [56-57]

Додаток Ж

Таблиця Ж2.1

Розмір прожиткового мінімуму в 2018-2024 рр. (грн)

Період	Діти до 6 років	Діти від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, що втратили працездатність
01.01.2018-30.06.2018	1492	1860	1762	1373
01.07.2018-30.11.2018	1559	1944	1841	1435
01.12.2018-31.12.2018	1626	2027	1921	1497
01.01.2019-30.06.2019	1626	2027	1921	1497
01.07.2019-30.11.2019	1699	2118	2007	1564
01.12.2019-31.12.2019	1779	2218	2102	1638
01.01.2020-30.06.2020	1779	2218	2102	1638
01.07.2020-30.11.2020	1859	2318	2197	1712
01.12.2020-31.12.2020	1921	2395	2270	1769
01.01.2021-30.06.2021	1921	2395	2270	1769
01.07.2021-30.11.2021	2013	2510	2379	1854
01.12.2021-31.12.2021	2100	2618	2481	1934
01.01.2022-30.06.2022	2100	2618	2481	1934
01.07.2022-30.11.2022	2201	2744	2600	2027
01.12.2022-31.12.2022	2272	2833	2684	2093
01.01.2023-31.12.2023	2272	2833	2684	2093
01.01.2024-31.12.2024	2563	3196	3028	2361

Джерело: побудовано автором за даними [28; 48-51; 62-63]

Додаток И
Таблиця И2.1

Розрахунок прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць
та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення(у цінах вересня 2024)

		Для дітей віком до 6 років(на місяць), грн	Питома вага витрат,%	Для дітей віком від 6 до 18 років(на місяць), грн	Питома вага витрат,%	Для працездатних осіб(на місяць), грн	Питома вага витрат,%	Для осіб, які втратили працездатність(на місяць), грн	Питома вага витрат,%
1	Вартість продуктів харчування	3447,25	54,5	4689,98	59,0	3574,42	48,9	2875,74	48,1
2	Вартість непродовольчих товарів	1397,93	22,1	1514,93	19,1	1228,94	16,8	1011,50	16,9
3	Вартість набору послуг:	1481,82	23,4	1741,73	21,9	2507,13	34,3	2093,05	35,0
	Житлово комунальні в т.ч:	188,16	-	188,16	-	188,16	-	188,16	-
	-оплата житла								
	-теплопостачання	555,63	-	555,63	-	555,63	-	555,63	-
	-водопостачання	45,74	-	45,74	-	45,74	-	45,74	-
	-водовідведення	62,28	-	62,28	-	62,28	-	62,28	-
	-електроенергія	302,40	-	302,40	-	302,40	-	302,40	-
	-газопостачання	58,35	-	58,35	-	58,35	-	58,35	-
	Транспортні послуги	-	-	108,01	-	387,44	-	-	-
	Побутові послуги	11,45	-	163,35	-	649,32	-	622,68	-
	Послуги зв'язку	70,41	-	70,41	-	70,41	-	70,41	-
	Послуги культури	187,40	-	187,40	-	187,40	-	187,40	-

Продовження додатку И

		Для дітей віком до 6 років(на місяць), грн	Питома вага витрат,%	Для дітей віком від 6 до 18 років(на місяць), грн	Питома вага витрат,%	Для працездатних осіб(на місяць), грн	Питома вага витрат,%	Для осіб, які втратили працездатність(на місяць), грн	Питома вага витрат,%
4	Розмір прожиткового мінімуму	6327,00	100,0	7946,64	100,0	7310,49	100,0	5980,29	-
5	Розмір прожиткового мінімуму з урахуванням суми обов'язкових платежів	-	-	-	-	9081,35	-	-	
Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць, грн – 7016,73 (8031,43 – з урахуванням обов'язкових платежів)									

Джерело: [69]

Порівняння практики застосування прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати у різних країнах

Країна	Існування прожитковий мінімуму	Типи бюджетних виплат прив'язано до прожиткового мінімуму	Існування мінімальної заробітної плати	Прив'язка розмір МЗП до прожиткового мінімуму
Україна	Так, у Законі про прожитковий мінімум та і Законі про державний бюджет України	-Розмір соціальних видатків; -Оклад праці співробітників бюджетного сектору; -Штрафи; -Розмір мінімальної пенсії за віком;	Так, встановлена законодавством, рівень закріплений ЗУ «Про державний бюджет України»	Відповідно до Закону України «Про оплату праці» МЗП не може бути нижче за ПМ
Великобританія	Living wage, неофіційний показник заробітної плати, затверджується Living Wage Foundation. Добровільно застосовується роботодавцями і виходить з розрахунку покриття витрат на проживання, враховує фактичну вартість життя і є вищим за мінімальну заробітну плату	Напряму не прив'язані	National minimum wage, мінімальна сума оплати за годину National living wage таж мінімальна оплата за годину, але після 25 років,. Визначений у Minimum wage act та у законі про бюджет на поточний рік	Напряму не прив'язано
Німеччина	Ні	-	Визначається окремим законом та бюджетом на плановий рік і регулюється спеціальною комісією, яка створюється Федеральним Урядом.	Ні

Продовження додатку К

Польща	Minimum egzystencji (біологічний мінімум) визначає рівень задоволення потреб споживання, нижче якого існує біологічна загроза життю та психофізичному розвитку людини. Minimum socjalne (соціальний мінімум) визначає вартість життя домогосподарств на основі кошика товарів, що служить для задоволення потреб життя та споживання на межі рівня бідності. Розраховуються на підставі постанови Ради міністрів No 165 від 1981 р., обчислюється та публікується Інститутом праці та соціальних питань	Соціальні виплати прив'язані до Критерію доходу, що не може бути нижче обраховного біологічного мінімуму відповідно до Закону про соціальну допомогу	Так. Регулюється Законом про мінімальну заробітну плату і подається Радою соціального діалогу	Ні, розмір мінімальної заробітної плати переглядається відповідно до індексу цін
Естонія	Так і регулюється Законом про соціальне забезпечення	Прожитковий мінімум враховується при нарахуванні прожиткового забезпечення, яка є фінансовою державною допомогою фізичній особі чи домогосподарству з нестачею ресурсів.	Регулюється employment contracts act.	Ні, напряму не прив'язана
Словаччина	Так, є окремий Закон про прожитковий мінімум	Батьківська допомога, допомога по безробіттю та інші виплати	Так	Ні щомісячний розмір мінімальної заробітної плати на наступний календарний рік становить 57% середньомісячної номінальної заробітної плати працівника у країні

Продовження додатку К

Ірландія	Є визначений Minimum Essential Standard of Living, але не закріплений у законодавстві	Не прив'язані	Так	Ні
США	Виконує роль мінімальний споживчий кошик	Наявні різні пороги бідності за якими призначається допомога,, що обраховуються за допомогою мінімального споживчого кошику.	Так, закріплена у законодавстві	Ні

Джерело: [81, с. 19-21]